

Rad sa znanstvenoga skupa
UDK 655.1/3 : 094 : 811.163.42'282 : 347.6 Pergošić/Decretum (497.5)“15“
Primljeno 2025-03-16
Prihvaćeno za tisak 2025-03-30

PERGOŠIČEV PRIJEVOD *DECRETUMA* (1574.) -
KAJKAVSKI PRVOTISAK

Alojz Jembrih, Zagreb

I.

A te moj mali trud da za dobro primu kojim je na potrebu.
(I. Pergošić)

Sažetak

Kad je riječ o prvoj kajkavskoj tiskanoj knjizi, onda je to Pergošićev prijevod „*Decretuma* koteroga je Ištvan Werbewczi dijački popisao“, a od „Ivanuša Pergošića na slovjenski jezik obrnjen“, kako je to i u naslovu izričito navedeno. To znači da je „*Decretum*“ na latinskom jeziku napisao Stjepan Verbeci (István Werböwcz) rođen u Verbovcu, podrijetlom iz Slovačke, rođen na krajnjem zapadnom dijelu današnje Ukrajine u Zakarpatskoj pokrajini. No, budući da je latinski *Decretum* tiskan u Beču 1517., to izdanje je 1565. u Debrecinu, na mađarskom jeziku tiskao Blaž Vereš (Balázs Veres). I upravo je Verešovo izdanje koristio Ivanuš Pergošić ili, kako se je potpisivao, „*Joannes Pergossich notarius civitas Warasdiensis*“. On je iz Verešova mađarskoga prijevoda neke dijelove izostavio. Pergošićev je prijevod „*Decretuma*“ – u Nedelišću 1574. - tiskao putujući tiskar Rudolf Hoffhalter, kojega je iz Donje Lendave pozvao Juraj Zrinski. „*Decretum*“ je trebao poslužiti reguliranju pravnih odnosa između vladara i plemstva. Stoga je i Jurju Zrinskom bilo itekako stalo do toga da takav zakonik ima na narodnom, razumljivom jeziku i za svoje „suradnike“ plemiće, s kojim bi se, u nekim dijelovima, upoznali i niži staleži na njegovim imanjima. O autoru kajkavskoga prijevoda „*Decretuma*“ Ivanušu Pergošiću i nema iscrpnih podataka. Danas se ipak zna da potječe iz čazmanskoga kraja, iz Mikulinaca (danas lokalitet Mikulanica), kako je to u svojim istraživanjima pokazao Valentin Putanec (1979.). Budući da je Pergošić bio pravnički obrazovan i da je u Varaždinu obnašao notarsku službu Varaždinske županije i gradskoga notara, svakako je studirao na jednom od europskih sveučilišta. Iz sveučilišnih Matrikula u Krakovu proizlazi da je 1567. Pergošić doista bio upisan na tom Sveučilištu.

Prema sadržaju *Decretuma*, razabiru se tri glavna dijela u njemu: U **prvom** je dijelu riječ o plemstvu, stjecanju plemstva, o plemićkim pravima, privilegijima, o crkvenim dobrima, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemićkih imanja, o omeđivanju plemićkih

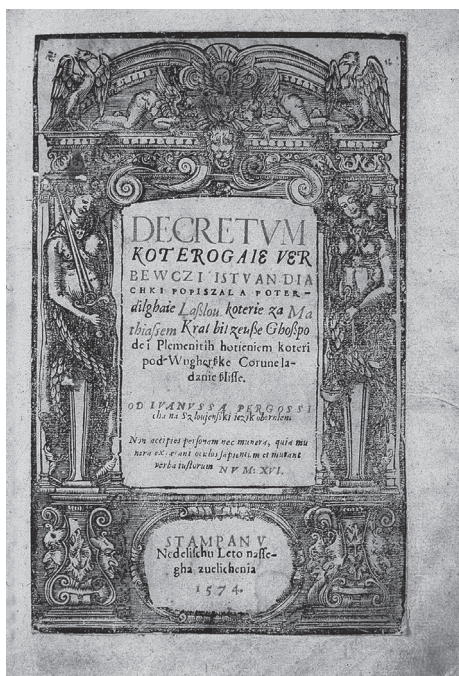
posjeda, o bračnom imovinskom pravu, o „zlamenom“ ruhu, o pravu žena, o pravu sinova, o tome kako se djevojka („diekla“) može proglasiti nasljednikom s pravima sina (dakle muško-ga potomka), o tutorstvu (skrbništvu) i o cijenama pokretne i nepokretne imovine, o cijenama „gibuče i negibuče marhe“ (blaga). **Drugi** sadrži: o zakonima unutar hrvatsko-ugarske države, o statutima, običajima, privilegijima, o pečatima, njihovoj vrijednosti i krivotvorenju, o sudskim postupcima. **Treći** dio sadrži posebna prava koja su se trebala primjenjivati u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Erdelju, i to: o homagiju, kaznama za ubojstvo, zločincima, o običajima erdeljskih Sekula i o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova. Na kraju je tekst o zakletvi Židova. Dakle, prva tiskana kajkavska knjiga „*Decretum (Tripartitum)*“ predstavlja doista pravni zakonik koji je bio na snazi sve do sredine 19. stoljeća i u Hrvatskoj. S jezikoslovnoga gledišta „*Decretum*“ još uvijek zaokuplja interes jezikoslovca, pogotovu zbog činjenice što je jezik u njemu mješovit (neujednačen). Pisan s trima jezičnima slojevima: I. kajkavski („više kajkavski“), II. štokavsko ikavski/čakavski i III. kajkavski („manje kajkavski“). Dakle tri jezične redakcije koje upućuju na to da Pergošić možda i nije sâm priredio tekst prijevoda za tisak, već je na njemu radio još koji suradnik. Pretpostavlja se da je Pergošić (a možda i Juraj Zrinski) želio prirediti dva izdanja, jedno kajkavsko i jedno štokavsko-čakavsko, što bi bilo i logično ako se ima na umu rasprostranjenost imanja Jurja Zrinskoga od Međimurja do Vinodola. No, tiskara su možda snašle neprilike i morao je brzo obaviti tiskanje; stoga je „*Decretum*“ takav kakav imamo danas, od kojega je poznato šest primjeraka: u Budimpešti su četiri, dva su nepotpuna, jedan oštećen u Pragu, a jedan u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Ključne riječi: Ivan Pergošić; tiskarstvo; Juraj Zrinski, Rudolf Hoffhalter; kajkavski jezik; pravo

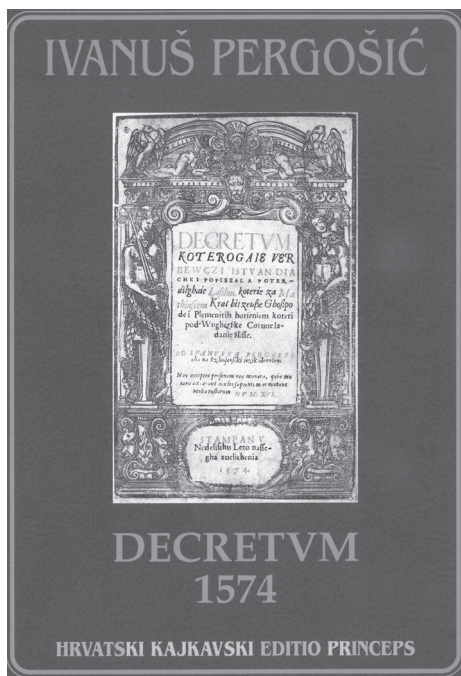
U predvorju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, 15. travnja 2003. u 12:00, bio je predstavljen pretpisak s transkripcijom prve tiskane kajkavske knjige u sjevernoj Hrvatskoj - hrvatski kajkavski *edito princeps* tiskan u putujućoj tiskari Rudolfa Hoffhaltera u Nedelišću na imanju Jurja Zrinskoga (1549. – 1603.), sina Mikule Zrinskoga Sigetskoga (1508. – 1566.).¹

U prigodi obilježavanja 450. obljetnice (2024.) tiskanja prve kajkavske knjige pravnog sadržaja koju je na kajkavski jezik preveo varaždinski gradski i županijski notariuš Ivanuš Pergošić (1521./22. – 1592.), valja nešto reći o tom zaslužnom čovjeku. Možda se je u Hrvatskoj do kraja 2024. govorilo o njemu i u ponekoj školi, ili na zagrebačkom Pravnom i ostalim fakultetima hrvatskih Sveučilišta, što je bilo i očekivati, no ovdje ćemo ipak podsjetiti na prevoditelja prvoga tiskanog pravnog djela uopće na južnoslavenskom prostoru u 16. stoljeću.

¹ Pretpisak *Decretuma* je s transkripcijom i Pogovorom priredio Zvonimir Bartolić, a izdao Ogranak Matice hrvatske u Čakovcu, 2003. No treba reći da je Bartolić dio svog pogovora već objavio pod naslovom: *Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih* u svojoj knjizi: *Sjevernohrvatske teme*, knj. I., Čakovec 1980., 5-24. Isto tako je učinio to u monografiji: Josip Buturac, *Nedelišće*, Nedelišće 1993., 191-206, 210-215.

Ivan Pergošič, „Decretum“ (1574.), naslovnica (izvor: matica.hr)

„Decretum“, naslovnica pretiska (2003.), MH Čakovec

Tko je Ivanuš Pergošič?

U monografiji *Čazma u prošlosti i danas* (1979.), hrvatski romanist, filolog i etimolog Valentin Putanec (1917. – 2004.), objavio je vrlo zanimljivi rad pod naslovom: *Porijeklo moslavačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskog pisca Ivana Pergošića.*² Već iz naslova se naslućuje da se radi o nepoznatim podacima važnim za našega Pergošića. Putanec piše: „Škrti podaci o životu i djelovanju Ivana Pergošića dosada su se dobivali: a) iz podataka označenih na njegovim djelima ili u tim djelima; b) na osnovi arhivnih materijala; c) na osnovi jezika u njegovom kajkavskom djelu.“³ Stjepan Ivšić (1884. – 1962.) je svojedobno naveo da je Pergošič bio notar županijskoga suda i notar grada Varaždina: *O samom Pergošiću zasad vrlo malo znamo; znamo samo to da je bio pravnički obrazovan i da je neko vrijeme živio u Varaždinu, jer sam se u predgovoru jednog djela Erazma Roterdamskog, štampanog u Varaždinu g. 1586 (treba 1587.!), naziva „sedis hujus*

² Vidi: *Čazma u prošlosti i danas*, zbornik, Čazma 1979., 123-136.

³ Isto, 124.

comitatus judicariae et varasdinensis civitatis notarius“ i *jer se u sudskom zapisniku grada Varaždina iz g. 1588 spominje i „Joannes literatus Pergosych*“,⁴ a Franjo Fancev (1882. – 1943.) je uočio u arhivskoj građi da je Ivanuš Pergošić označavan i kao *literatus*.⁵ No Pergošić u Varaždinu nije bio jedini *literatus* ni *juratus*. Tu su bili u istim funkcijama: Blaž Škrinjarić, Blaž Antilović, Luka Jakopčić, Juraj Flajšman, Leonard Petrović i Franjo Sveršić, s kojim je Pergošić 1587. nazočio kao nuntius – poklisar grada Varaždina u Požunu (Bratislavi). Pergošić je službu gradskoga notariuša (bilježnika) obavljao već od 1581. godine, jer se u jednoj ispravi (Arhiv HAZU, br. D-41-63) te godine potpisuje kao *Joannes Pergossich notarius civitatis warasdiensis*.⁶

Pergošićevo podrijetlo

U spomenutom radu Valentina Putanca nalazimo i podatak kojim se može odrediti Pergošićevo podrijetlo. Na temelju latinske isprave u arhivu HAZU, Zagreb sign. D-VIIb-91, Putanec navodi: „Isprava je sastavljena 1521., ali u njoj su citirane još dvije isprave: jedna iz 1446., a druga iz 1501. U tim trima ispravama spominju se svi članovi obitelji Pergošić koji su živjeli od 1446. do 1521. Kako se tu citira i Matija Pergošić, koji je umro prije 1446., iz te se listine može pratiti loza Pergošića za nekih 150 godina.“⁷ Putanec opisuje sadržaj tih isprava i zaključuje: „Na osnovi svega iznesenog možemo zaključiti da su Pergošići bili predijalci zagrebačkih biskupa u mjestu Mikulinci, s predijem i kurijom.“ Mikulyncz se nalazio na području Ivanića, ili prema Putancu, „u kraju na crti od Božjakovine prema Ivaniću i Čazmi, najvjerojatnije su to današnja Gornja i Donja Vlahinička, gdje se na (karti) specijalki (1:100.000) danas spominje lokalitet Mikulanica.“⁸ Putanec

⁴ Stjepan Ivšić, Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića (1574.). U: *Zbornik u čast Aleksandra Belića*, Beograd 1937., 186. Hrvatski prijevod Pergošićeva Predgovora u djelu *Praefationes et Epistolae...*, vidi u mojem radu: Pergošićev Erazmo Rotterdamski u Varaždinu (1587.). U: *Kairos*, evandeoski teološki časopis, 8, br. 1, Zagreb 2014., 93-119, odnosno 111-116.

⁵ Vidi: Franjo Fancev, Ein Beitrag zur Geschichte des Schrifttums in Kroatien. U: *Archiv für slavische Philologie*, Bd. 34, Berlin 1913.

⁶ Vidi: Valentin Putanec, Kajkavski pisac Ivan Pergošić kao Varaždinac (novi prilozii za njegovu aktivnost u gradu Varaždinu i za njegove veze s pravnikom Ivanom Kitonićem). U: *Varaždinski zbornik radova sa Znanstvenoga skupa (Varaždin 1. – 3. listopada 1981. povodom obilježavanja 800. godišnjice grada. JAZU, Varaždin 1983., 333-337. Vidi također: Ivan Kitonić Kostajnički, Metodična uputa i Sudbeni postupak po običajnom pravu slavnog Ugarskoga Kraljevstva, preveo Neven Jovanović, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2004. Vidi bilj. 69 ovdje.*

⁷ Putanec, *nav. dj.*, 125-126.

⁸ Valentin Putanec, Jezik “Decretuma” (1574) Ivana Pergošića. U: *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 6, JAZU, Zagreb 1982., 272, i Putanec, 1979., 130, bilj. 12.

potom predočuje rodoslovlje obitelji Pergošić: *Rodoslovno stablo Pergošića Mikulinačkih prema ispravama iz 1446, 1501, 1521*. Uglavnom, Ivanuš Pergošić je bio šesto dijete Ivana Pergošića oca, koji je pak bio unuk Jurja Pergošića.⁹ No Emilij Laszowsky (1868. – 1941.) spominje da je naš Ivanuš Pergošić 1564. u Zagrebu obnašao dužnost rektora gradske škole, svega tri mjeseca (veljača - svibanj).¹⁰ U knjizi *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* Nevena Budaka čitamo: „Ono malo podataka što se o Pergošiću moglo sakupiti poznato je već dosta dugo. Ipak, istraživačima je promakla jedna vijest o njegovom obrazovanju. Pod godinom 1567. zabilježen je u Matrikuli Krakovskoga sveučilišta *Johannes Georgii Pergoszicz*, porijeklom iz Zagrebačke biskupije. To je jedini do sada poznati podatak gdje je i kad studirao.“¹¹ Dakle ako prihvatimo da je u Matrikuli riječ o našem Ivanušu Pergošiću i da je sin Ivana oca Pergošića, onda nam je poznato i mjesto njegova studija - *Krakov* kamo je otišao, svakako, nakon svoje zagrebačke funkcije školskoga ravnatelja 1564. godine. Naime, bio je običaj da je na sveučilište mogao biti inskribiran kao student i onaj koji je već obnašao kakvu dužnost u javnom životu, pa je to vjerojatno bio slučaj i s našim Pergošićem.

Treba još pripomenuti da je o njegovom podrijetlu bilo različitih pretpostavki. Prema jednoj, da je bio iz Međimurja, jer je djelo tiskano u Nedelišću pa se smatralo da je onda i jezik u *Decretumu* međimurski. „Prema drugoj je Pergošić štokavac, jer je djelo u jednom dijelu naklade, u prvom dijelu teksta štokavizirano. Prema trećoj teoriji Pergošić je kajkavac, a ta je teorija otkako je Fancev (1914.) donio dokaz da se prezime Pergošić javlja na tlu kajkavske Hrvatske.“¹² Stjepan Ivšić je, proučavajući naglasak kajkavskih govora, zaključio da Pergošičev jezik spada u tzv. prvu grupu kajkavskih govora, tj. zagorsko-međimursku. „Sada kada znamo da je pisac Ivan Pergošić porijeklom iz Moslavine, možemo tvrditi da je jezik tog pisca iz IV. grupe, tj. spada u križevačko-posavsku grupu.“¹³ Prema tomu, zaključci do kojih dolazi Stjepan Ivšić u pogledu akcentuacije u Ivana Pergošića, ne protive se činjenici da su Pergošići Moslavačani, odnosno da se u djelu Ivana

⁹ Putanec, *nav. dj.*, 1979., 128.

¹⁰ Vidi: Ivan Tkalčić, *prir. Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae...*, XVI., str. 184 navedeno je da je 1564. ravnatelj škole u Zagrebu za svoj tromjesečni rad dobio 3 zlatnika (florena): „*Feria secunda proxima post Quasimodo magistro Joanni Pergwussych, qui seruiuit in officio rectoratus a festo Blasii vsque festum Ascensionis domini, cui dedit florenos 3, denarium.*“ Tu se spominje da je službu rektora škole obavljao Ivanuš Pergošić (piše Pergušić) od blagdana sv. Blaža do Uzašašća Gospodnjega za koju je službu dobio nagradu od 3 zlatnika.

¹¹ Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku*, Zagreb-Koprivnica 1994., 132.

¹² Putanec, 1979., *nav. dj.*, 131.

¹³ Vidi: Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca*. U: *Ljetopis JAZU*, knj. 48, Zagreb 1936., 47-88 s kartom akcenatskih tipova., vidi str. 69-78. Uz taj rad vidi također: Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*. U: *Rad JAZU*, knj. 363, Zagreb 1972., 57-62.

Pergošića odrazuje jedan moslavački dijalekt.¹⁴ Zvonimir Junković je 1972. pokušao analizom Pergošićeva jezika u *Decretumu*, pokazati da oni koji su i prije proučavali tekst toga djela i koji su u njem našli tri različita jezična sloja, a drugi dva, i to da je tekst pisan u kajkavskoj i štokavsko-čakavskoj inačici; zapravo tri su takve inačice: I. kajkavska, II. više štokavsko-čakavska, III. kajkavska. Stoga se mislilo da su Pergošiću kod prijevoda pomagali drugi, neki čakavac i štokavac.¹⁵ Junković smatra da je Pergošić sam prevodio. „To je bio kajkavski dijalekat prošaran jezičnim osobinama čakavskim i štokavskim: taj se jezik ogleda u tekstu III. (*manje kajkavskom*) i on je uglavnom onakav kakav je bio jezik u djelima drugih pisaca, Vramca i onih kojima se djela nisu sačuvala.“¹⁶ Zvonimir Junković (1929. – 2015.) daje pojašnjenje: „Pošto je završio svoj prijevod, Pergošić je zaključio da bi možda bilo bolje prirediti dva izdanja, jedno kajkavsko (*slovensko*) i jedno štokavsko-čakavsko (horvatsko), jer bi takva dva izdanja zasigurno bolje odgovarala jezično raznorodnoj čitalačkoj publici nego jedinstveno izdanje u miješanom jeziku. Međutim, prevodilac nije uspio završiti zamišljeni posao, očito stoga što je trebalo iskoristiti priliku za tiskanje knjige čim se ta prilika pružila. Poznato je da štamparije u 16. stoljeću nisu bile stalne i da su knjige tiskali putujući štampari.“¹⁷ No jedno je sigurno, a to je činjenica da se, nakon Putančeva pronalaska Pergošićeva podrijetla, jezik u *Decretumu*, nakon 1979., treba iznova proučiti.

Nasreću, danas (2024.)¹⁸ u prigodi smo obilježavanja 450. obljetnice tiskanja prve kajkavske knjige u Nedelišću 1574., dakle prvoga prijevoda pravnoga djela – zbirke zakona i običajnoga prava – mađarskoga pravnika Stjepana Verbecija (Werbőczy István 1458. – 1541.), dakle knjige koju su neki nazivali „najznačajnijom produkcijom pravne pismenosti na kraju srednjega vijeka“. Stoga nije čudno da Pergošičev prijevod predstavlja, osim pravnim povjesničarima, i filolozima zanimljivu temu za znanstvena istraživanja.

¹⁴ Putanec, 1979., *nav. dj.*, 132.

¹⁵ Vidi: Zbornik za istoriju, jezik i književnost, I. knj. V., Beograd 1909.

¹⁶ Junković, *nav. dj.* 60-61. Svakako je moguće da Ivan Pergošić nije sam prevodio *Decretum*, barem mu je netko pomogao u redigiranju teksta.

¹⁷ Isto, 61. U obzir treba ipak uzeti da je Hoffhalter kod cara Maksimilijana II. bio na „crnoj listi“ kao protestantski tiskar i da je zbog toga Nikola Banffy u Donjoj Lendavi dobio pismeno upozorenje što podupire djelovanje takva tiskara. Nije isključeno da je i u Nedelišću na imanju Zrinskoga naslutio da se mora odseliti, pa je na brzinu završio tiskanje *Decretuma* bez jezičnih dorada u ostalim poglavljima.

¹⁸ Općina Nedelišće organizirala je na poticaj Alojza Jembriha znanstveni kolokvij 13. studenoga 2024. pod naslovom: *Obilježavanje 450. obljetnice prve tiskane knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj*. Sudjelovali su referatima: Nataša Štefanec, *Juraj IV. Zrinski i Međimurje*; Klaudija Sedar, *Rudolf Hoffhalter u Donjoj Lendavi*; Ivan Zvonar, *Mihalj Bučić i tiskara u Nedelišću*; Alojz Jembrih, *Ivan Pergošić i njegov Decretum (1574.)*; Ivana Kresnik, *Jezična obilježja Pergošićeva prijevoda Decretuma (1574.)*

Dragocjeni je prevoditeljski pothvat, po djelatnom statusu, gradskoga i županijskoga notara (bilježnika) slobodnoga kraljevskog grada Varaždina, Ivanuša Pergošića ili, kako se potpisivao, „Joannes Pergossich notarius civitatis Warasdiensis“. Sudske su se parnice u gradu Varaždinu vodile (sudilo se) po *Decretumu* latinskom, pa nije isključeno da je Pergošić, strankama u parnici tumačio pojedine paragrafe na kajkavskom, njima razumljivom jeziku. Dakle, on ih je i sebi najprije trebao prevesti. Prema tome, moguće da je on imao prijevod *Decretuma* gotov i prije dolaska Hoffhaltera u Nedelišće. Dakle, latinsko djelo preveo je na *slovienski jezik*, dakle kajkavski. Verbecijev latinski naslov *Decretuma* glasi: *Opus tripartitum juris consuetudinarii incliti regni Hungariae, et partium eidem annexarum*, Vienna 1517.: Trodijelono djelo običajnoga prava slavnoga Ugarskoga kraljevstva i njemu pridruženih zemalja). Pergošić je po Vereševom mađarskom prijevodu, napravio svoj prijevod, što je uostalom i sam napomenuo.

Verbecijev je *Decretum*, uz stanovite dopune, bio u upotrebi sve do 1852., do pojave austrijskoga Građanskog zakonika, to svjedoči da su sabrane pravne norme u *Decretumu* bile doista pravne i potrebne u Ugarskom i Hrvatskom kraljevstvu, kao i u Transilvaniji/Erdelju.¹⁹

Tiskar Rudolf Hoffhalter (1550. – 1587.)

Prijevod *Decretuma* Pergošić je posvetio Jurju IV. Zrinskom (1549. – 1603.) sinu Nikole IV. Zrinskoga, branitelja Sigeta (1566.). Juraj, bilo mu je 25 godina, u Nedelišću je dao radno sklonište Rudolfu Hoffhalteru koji je morao napustiti Donju Lendavu. Taj gest je i razumljiv jer je Nikola Banffy (Miklós Bánffy, 1547. – 1593.) bio vlasnik Donje Lendave i pripadajućega imanja, a obnašao je tada čast zaladskoga župana, bio je oženjen s Uršulom, sestrom Jurja IV. Zrinskoga, a Hoffhalter je radio upravo u dvorcu Banffynijevom u Donjoj Lendavi. No kad je iz Beča od cara Maksimilijana II. došlo pisano (7. veljače 1574.) upozorenje²⁰ da na svojem posjedu Banffy drži protestantskoga tiskara, koji tiska krivovjerske knjige i

¹⁹ Više o Verbeciju vidi u *Prilozima*, u pretisku *Decretuma*, koji je priredio Zvonimir Bartolić, Čakovec 2003., 425-427. Spomenuti *Prilozi* su dopunjena verzija Bartolićeva rada koji je objavio pod naslovom: *Hrvatska tiskara u Nedelišću u doba Zrinskih* u: *Zbornik Pedagoške akademije Čakovec*, ur. Zvonimir Bartolić, Čakovec 1972., 65-78.

²⁰ „Saznali smo da je neki od našeg vojvode (Stjepana Bathorya, A. J.) zbog svog arijanskoga krivovjerja prognan iz Sedmogradske (Erdelja/Transilvanije) tiskar stigao nedavno na tvoje imanje u Lendavi i na tvom posjedu – u prvom redu na mađarskom jeziku – tiska krivovjerske knjige i javno prodaje.“ Doista je Rudolf Hoffhalter tiskao u Lendavi tri protestantske knjige 1573. godine: *Kratka pouka o pripravi na smrt*; *Prepiranje vruga s grješnikom koji čini pokoru*; *Postila evandelja koja se po kršćanskoj općini po običaju čita i navješćuje čitavu godinu*, posveta te knjige Nikoli Banffyju datirana je s 12 svibnjem 1574. Autor svih triju knjiga je evangelički propovjednik Juraj Kulčar (Györggy Kulcsar).

javno ih prodaje, Hoffhalter je naslutio da mu se radi o glavi i tako je u Nedelišću, malom mjestu u kojem je bila tridesetnica,²¹ Hoffhalter instalirao svoju putujuću tiskaru, dakako, uz dobrohotnu privolu Jurja IV. Zrinskoga. Putujući tiskar Rudolf Hoffhalter u Nedelišću mogao je boraviti između 1574. (ili koju godinu prije) i 1575., kada je opet, možda zbog prijetnji iz Beča, napustio Međimurje. Slično se je dogodilo još prije i njegovom ocu Rafaelu, koji je morao, također, napustiti Beč zbog protestantskih svojih uvjerenja.²² Od 1555. do 1562. Rafael djeluje u Beču kao vrlo ugledni tiskar. No, kao što je rečeno, napušta taj grad i odlazi u Debrecin, gdje 1565. tiska Verešov mađarski prijevod iz Werbecijava *Tripartituma*.²³ Nakon Debrecina boravio je u Nagyváradu (danas Orandea u Rumunjskoj), potom odlazi Gylafehérvár (danas Alba Julia, Rumunjska) 1566./67. Rudolf Hoffhalter je od 1567. do 1570. kao tiskar radio u Nagyvaradu tiskajući knjige za evangeličku i kalvinsku zajednicu. No Stjepan Bathori, erdeljski vojvoda 17. rujna 1571. izdaje odredbu o cenzuri kojoj se Rudolf Hoffhalter nije želio pokoriti te odlazi iz Rumunjske i 1573. već je u Donjoj Lendavi, gdje ga je primio protestantski velikaš, spomenuti Nikola Banffy,²⁴ kod kojega je boravio kraće vrijeme, oko jedne godine.

Tomaš Mikloušić o *Decretumu*

Svakako valja reći da je u povijesti hrvatske knjige kajkavski prvotisak *Decretum* u Nedelišću događaj koji ima europske dosege, jer tiskara koja tiska knjigu (knjige) na jeziku naroda na čijem prostoru ona djeluje znači zvjezdani trenutak istoga naroda, koji se može nositi s ostalim narodima diljem Europe, koji knjige dobivaju, također, na svome jeziku.

²¹ Ugarski je sabor 1498. odredio da glavni uredi tridesetnice (južno od Mure) budu Zagreb, Varaždin i Nedelišće s filijalom u Raskrižju, Vinici, Krapini, Stubici, Steničnjaku, Topuskom i Kostajnici. Podatci prema: Nataša Štefanec, *Heretik njegova veličanstva*, B. A. R. B. A. T, Zagreb 2001., 165.

²² Rafael Hoffhalter je podrijetlom iz Poljske uz svoje prezime je pisao von Skrzetusky, dakle bio je plemićkoga roda. Otišavši iz Poljske u Nizozemsku a potom u Švicarsku gdje mu se u Zürichu rodio sin Rudolf. Od 1555. do 1562. Rafael Hoffhalter radio je u Beču da bi, otišavši u Debrecin, 1565. tiskao mađarski prijevod Blaža Vereša *Tripartitum* Istvana Verbecija kao što je spomenuto. Vidi: Jozef Benzling, *Die Buchdrucker des 16. Jahrhundert am deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963., 455-456; Gedeon Borsa, Rodolfus Hoffhalter Typographie in der gegend von Mur und Drau (1573. – 1574.). U: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, br. 1-2, Zagreb 1968. Vidi također: Pal Gyulas, *Die Wiener Buchdrucker Rafael Hoffhalter und sein Sohn in Ungarn*. U: *Gutenberg Jahrbuch*, Mainz 1930., 198-204.

²³ Vidi Zvonimir Bartolić, *Prilozi u pretisku Decretuma*, Čakovec 2003., 411-413.

²⁴ Vidi: Gustav Skalič, Protestantizem na lendavskem območju. U: *Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih*, zbornik znanstvenega srečanja v Radencih in na Tišini (28. in 29. oktober 1999), Murska Sobota 2000., 161-168., odnosno 162-164.

Grb Rudolpha Hoffhaltera, tiskara Decretuma (1574.)

Grb Raphaela Hoffhaltera (oca), tiskara mađarskog izdanja Decretuma (1565.)

Poznati kajkavski pisac Tomaš Mikloušić (1767. – 1833.), o Rudolfu Hoffhalteru je zapisao nekoliko rečenica u svojoj knjizi *Izbor dugovanj vaskoverstneh za hasen i razveselenje služećeh po Tomašu Mikloušić plebanušu stenjevečkem izpisan i na svetlo dan*. Vu Zagrebu pritiskan vu Novoselskoj slovarnice (1821., 71). Kad piše o tiskarama u horvatskom Orsagu, onda Mikloušić veli da je „slovarnica [tiskara, A. J.] dospela okolo leta 1574 po stanovitem Rudolfu Hoffhalter, vu Međimorski varašinec, Nedelišče zvani.“ Na istoj stranici o prvoj tiskanoj knjizi u Nedelišću Mikloušić piše: *Vu Nedelišću glasovita knjiga, Trojstrančni Pismotvor navadneh, Pravic Slavnoga Orsaga Vugerskoga po Štefanu Verbeci Diački izpisan, i na Horvatski Jezik (ne zna se, po kom) prenešen, vu Nedelišću pritiskan po Rudolfu Hoffhalter 1574 na celem arkušu je izišla.*²⁵ Dakle, 1821. godine Mikloušić nije znao da je *Decretum* na horvatski jezik preveo Ivan Pergošić. Možda nije vidio naslovnicu knjige ili nije želio spomenuti ime prevoditelja jer je i on smatrao da je to

²⁵ Mikloušićeva knjiga *Izbor dugovanj...*(1821.) dostupna u pretisku s opširnim pogovorom Alojza Jembriha, koji je pretisak priredio za tisak. Izdavač: Kajkaviana, Biblioteka, Kinč osebujni, knjiga 4, Donja Stubica 2009. Citat je predočen u transkripciji. Mikloušić veli da se ne zna po komu je *Decretum* (Trojstrančni pismotvor) preveden (prenesen). Možda Mikloušić nije imao pred sobom *Decretum* s naslovnicom na kojoj se iskazuje Ivanuš Pergošić po kojem je na slovienski jezik obrnjen.

djelo kalvinistično. To se razabire iz Mikloušićeva teksta, također, u *Izboru*, str. 82-83, gdje piše o Mihalju Bučiću: „Mihalj Bučić, na Belici vu Međimorju plebanuš,²⁶ potlam²⁷ odmetnik od sv. Vere, kalvinskoj je se povdal,²⁸ koju takaj povsud po Slavoniji i s pismi i prodečtvi²⁹ razširiti je se tersil. Ada na sud zvan, većputi opomenjen prestati nehoteći, po sudu vu Narodnom spravišču od Jurja Draškovića biskupa je obsudjen, i njegov pismotvor³⁰ kakti zločest i spačni³¹ pokazan. Odluka ova poslana je takaj kralju Maksimilijanu, gde vendar nikaj proti Mihalju Bučiću ni dokončano; kajti najmre Bučić vre napervo svoje pismotvore, najmre: *Novi zakon* i *Kerščanski Navuk* vu horvatskem jeziku kralju Maksimilijanu je alduval.³² S tem bolje, kajti isti Zrinji kalvinske vere jesu bili, koja vera da se bolje objači, vu Nedelišču i slovarnicu okolo leta 1574. vpeljali jesu, iz koje vnoge kalvinske knjige, navlastito: Kerščanski navuki i bogoslovske, kak takaj *Trojstrančni pismotvor*³³ Štefana Verbecija, izišla jesu.“³⁴ U ovom citatu razabire se nekoliko podataka. U štokavsku inačicu prevedni: 1. Mihalj Bučić je bio župnik u Belici koji se odmetnuo od katoličke vjere i prešao na kalvinsku vjeru, koju je svuda po Slavoniji širio pisanim djelima i propovijedanjem. 2. Iako je više puta bio opomenut, nije htio prestati te je na crkvenoj sinodi sazvanoj u Zagrebu 8. ožujka 1574., od biskupa Jurja Draškovića, osuđen i njegova su djela proglašena krivovjernim. 3. Odluka osude je poslana kralju Maksimilijanu, kod kojega nije ništa o Bučiću odlučeno. 4. Bučić je svoja djela *Novi zakon* (Novi zavjet) i *Katekizam* u hrvatskom jeziku posvetio Maksimilijanu i zbog toga je kralj šutio o Bučiću. 5. Budući da je Zrinski bio kalvinske vjere, on je, da se ta vjera bolje ojača, u Nedelišču oko godine 1574. osnovao tiskaru (slovarnicu) iz koje su mnoge kalvinske knjige izašle, poglavito *Katekizam* i bogoslovne knjige, kao i *Trojstrančni pismotvor* (*Decretum*) Štefana Verbecija. Kao što je poznato, do danas nije sačuvano ni jedno djelo Mihalja Bučića, a Ivan Pergošić sigurno nije bio kalvinist, kako je to želio prikazati Mikloušić. *Decretum* nije vjersko kalvinistično djelo. Izgleda da Mikloušić nije ni vidio *Decretuma*, koji je po sadržaju pravno djelo, a ne kalvinistično protestantsko.

²⁶ Župnik.

²⁷ Poslije.

²⁸ Podao se.

²⁹ S propovijedima.

³⁰ Pisani ostvaraj, djelo.

³¹ Štetni.

³² Posvetio. Ta se djela do danas nisu sačuvala; pitanje je je li Bučić uopće ta djela napisao?

³³ pisano djelo.

³⁴ *Izbor dugovanj...*, 1821., pretisak, 2009.

Rukopisni zapis o Ivanušu Pergošiću i *Decretumu*

Na zadnjoj stranici *Decretuma* (vidi pretisak, str. 199) Stjepan Mlinarić, rođen u Priloku, Međimorje (1814. – 1876.),³⁵ svojom je rukom zapisao nekoliko rečenica u kojima spominje *Decretum* i artikulira svoja promišljanja o prevoditeljevu – Pergošićevu podrijetlu, njegovu vjerskom statusu i jeziku knjige. Mlinarićev zapis u cijelosti glasi:

O Ivanušu Pergošiću

Spisatelj i prevoditelj ove knjige bi Medjimurac, ter kako se iz predgovora vidi, Nedelišćan. Protestant mogal je biti, što se od onoga vremena sumlji – a iz mnogih mjest pobožnost prevoditelja, bi ga katolikom svedočila. Svakako biše svetski, ni al-dovnik; što se iz prostog podpisanja vidi – a nit ono barem vrême, od popov tulika pravd znanost nadjeti se ima. Nekoja izrečenja kano „kotero“ (koje medjutim i u Medjimurju napervo dojde) i „prežegnal“ pag. 93 (:kade Kitonić, čija bi ova knjiga, popravljajuć napisa „blagoslovil“:) – itd. ovakova rekoh izrečenja sumljiti bi dala, da prevoditelj bi Korošec – druga opet izrečenja, kano „pernja, peruš, fortel“ itd. mogla bi nas u veruvanje napeljati, da on Magjar bi – obodvoje se naj bolje raztumači, vzešći ga za Medjimurca. To neka bude dost! Pisano 9. veljače 1837. po St. Mlinarić Zagrebečke Biskupije žakan (ove knjige polovicu, a Syrenu mora adrianskoga čelu prepisah:).³⁶

Iz toga se zapisa razabire da je Stjepan Mlinarić posjedovao primjerak *Decretuma* koji je prije njega bio u rukama Ivana Kitonića.³⁷ Mlinarić je vjerojatno

³⁵ On prvi među hrvatskim preporoditeljima (ja ih zovem zagrebački ilirci) napisao povijest književnosti pod naslovom: *Ispisanje Međimorja kakti zipke horvatskoga slostva* (oko 1834.). Vidi: Zvonimir Bartolić, *Za vuglom provincija*, Čakovec 1978., 136-165.

³⁶ To je Mlinarić napisao u primjerku *Decretuma*, koji se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti – Eötvös Lorand. Vjerojatno je tada boravio u Budimpešti.

³⁷ Ivan Kitonić (o. 1561. – 1619.), pravni pisac, rođen u Kostajnici (Kitonich de Kostainicza), studirao u Grazu te je bio jedan od prvih studenata koji je promaknut u magistra slobodnih umijeća i filozofije. O njemu vidi *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 7, Zagreb 2009., 334-335. Vidi bilj. 6 ovdje. O Kitoniću piše Rudolf Horvat u knjizi *Povijest grada Varaždina*, HAZU, Zavod za znanstveni rad, Varaždin 1993., 142. i Krešimir Čvrljak, *Humanizam i humanisti renesansnog Varaždina*, Varaždin, 2011., 165, 172. Postoji pretpostavka da je Kitonić gradišćanski Hrvat čiji su roditelji iz okolice Kostajnice pobjegli pred turskim pustošenjem.

Mirko Valentić u knjizi *Gradišćanski Hrvati od 16. stoljeća do danas*, Zagreb 1970., 27, 54-55 Kitonića stavlja među gradišćanske Hrvate. Naime Valentić piše: „Doseljeni Hrvati u zapadnoj Ugarskoj imali su od samoga početka svoje istaknute narodne predstavnike, koji po svom društvenom ugledu idu u red najvećih mađarskih i austrijskih prvaka. To su Ivan Kitonić, koji uza svoje ime stavlja i oznaku 'de Kostainiza', potkraj XVI i početkom XVII st. najugledniji pisac pravnih tekstova u Ugarskoj, zatim braća Mihael i Emerik Zvonarić, istaknuti protestantski mislioci.“ Obojica su bila u bliskoj suradnji s Grgurom Mekinićem (vidi Mekinićeve *Dušeвне pesne*, druga knjiga, 1611. [Pjesmarice su dostupne u pretisku, priredio i pogovorio napisao Alojz Jembrih, izd. Kršćanska sadaš-

imao primjerak bez naslovnice, na kojoj se iskazuje prevoditelj Ivanuš Pergošić. Stoga misli da je prevoditelj ipak Međimurac, i to Nedelišćanac, potom navodi riječ „kotero,“ koja se i u Međimurju koristi, ali riječ „prežegnai“ na str. 93 (Kitonić ju je zamijenio s riječju „blagoslovil“), daje mu misliti da je prevoditelj bio iz Koruške – Korošec. Riječi „pernja, peruš, fortel“ govore mu da bi mogao biti i Mađar. Ipak te njegove dvojbe, veli, najbolje se mogu razriješiti ako se prihvati, da je prevoditelj bio Međimurac. Interesantno da je Mlinarić prevoditelja smatrao protestantom, ali njegova pobožnost, koja se razabire u tekstu *Decretuma*, prije ide u prilog njegovom katoličkom opredjeljenju. Svakako je bio svjetovnjak (svjetski), a ne svećenik (aldovnik), što se vidi iz njegova potpisa. Uostalom, u ono vrijeme nije se moglo očekivati od svećenika toliko znanje iz područja prava.

Mlinarić je prepisao polovicu primjerka koji je imao, a uz to je, kako veli, prepisao i čitavu knjigu Petra Zrinskoga *Adrianskoga mora Sirena* (1661.). Sve u svemu, taj rukopisni zapis iz 1837. je *signum temporis* i svjedoči kako je tada Mlinarić razmišljao o podrijetlu Ivanuša Pergošića, njegovoj vjeri i jeziku.

O *Decretumu* u „Danici ilirskoj“

Valja spomenuti što je o *Decretumu* pisano u (Gajevoj) *Danici Ilirskoj*, tečaj V., br. 40 (subota 5. listopada 1839., 159-160). U rubrici: *Domorodne znamenitosti*, tekst je naslovljen *Tripartitum latinski i ilirski*, a potpisan je riječju „Domaći“. Očito je to pseudonim.

U njemu dotični piše: „Znameniti ‘Tripartitum,’ kojega je ugarski Tribonian, Stjepan Verböcz, otac advokatah, napisao, izišao je prvi put na celom listu (foli-formatu) u Beču g. 1517. On bi onde s gotskimi ili tako zvanimi kaljudjerskimi pismeni (Mönchslettern), kod Ivana Singrena utišten. Podpuni naslov (titul) ovoga dēla iliti pervoga sistematičkoga zakonika ugarsih pravica, jest sledeći: ‘Tripar-

---

njest, Zagreb, Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb, Hrvatsko kulturno društvo u Gradišću, Željezno/Eisenstadt, Zagreb 1990.]. Svojim radom i prije 1606. Ivan Kitonić se istaknuo u vođenju pravnih poslova u gradu Varaždinu koji mu je kao nagradu dodijelio *funduš* za kuću, vinograd i oranice te mu je obećao da će mu o trošku grada biti izgrađena kuća. Naime, Kitonić je u Varaždin došao (pobjegao) iz Ugarske kada je Stjepan Bočkaj (István Bocskai) podigao sa svojim pristašama (hajducima) ustanak 1604., 1605.) zbog neisplaćene vojne plaće od strane habsburškog vodstva. Kad je tiskan u Nedelišću Pergošićev *Decretum*, Kitoniću je bilo 14 godina.

Kao istaknuti pravni pisac obavljao je i u Varaždinu pravničke poslove.

Naime, u primjerku *Decretuma* koji se nalazi u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti, na naslovnici je zapisano: „Ex lib. M. Joan. Kitonich. 1605.“ Dakle *Decretum* je posjedovao Ivan Kitonić jer je to svojim zapisom potvrdio.

O Kitoniću je opširno pisao i Sándor István pod naslovom „Magyar jogtudósok“ (Mađarski pravni stručnjaci/znanstvenici) Budimpešta 200.7, u trećem je svesku dao pregled njegova djelovanja.

titum Opus consuetudinarii incltyti Regni Hungariae per Magistrum Stephanum de Werbewz, personalis presentie regie Majestatis locumtenentem accuratisissime editum. Impressum Wienne Austrie per Joannem Singrenium. Anno Domini M.D. XVII. 8. die Maji.⁷ –

Dělo ovo prevede na naš ilirski jezik Ivan Peršić i izdade ga pod zaštitom grofa Jurja Zrinjskoga u Nedělišću medjimurskom god. 1574. fol.“ Autor se potpisao s riječju „Domaći“, dakle bez imena i prezimena. Ono što je zanimljivo jest da jezik na koji je *Decretum/Tripartitum* preveden, dotični potpisani „Domaći“ naziva ilirskim, dakle u duhu naslova novina *Danica Ilirska*, a znamo da se pod ilirskim tada misli samo jezik štokavski. Je li taj „Domaći“ čitatelja *Danice* prevario u vezi s jezikom kojim je *Decretum* preveden? Mislim da jest. Osim toga, autor prijevoda nije Peršić, kako je navedeno, nego Pergošić! U naslovu je *Decretuma* Pergošić naveo da je *slovienskim* jezikom preveden, dakle hrvatskim kajkavskim jezikom, a nikako ilirskim.

Sadržaj *Decretuma*

Blaž Vereš (Veres Balász) *Decretum* je prevao na mađarski jezik i objavljen je 1565., kao što je rečeno, u Debrecinu. Pergošić navodi da se je na mjestima poslužio u svom prijevodu tim Verešovim mađarskim prijevodom *v kom sam v nekih malih mesteh Vereš Balaša nasleduval*. Kao da se Pergošić želi opravdati, pa je na kraju prijevoda dodao tekst upućen dobrohotnom čitatelju (Lectori bono): „Koji budeš čtal ove knjige, ako što najdeš v njih, što bi tako ne bilo pretumačeno, kako bi se tebe dopadalo, ne bude mi žal, ako je popraviš polag pravoga razuma. To sem jaz hotel onem, koteri dijačkoga³⁸ pisma ne razmeju, što bi zavsem v poznanju svojih pravd ne bili nevmetelni³⁹ pisati, a koteri su dijaci, oni sami znaju dijački čtieti, niesu njim triebe slovenske knjige. Negde ter negde najdeš tituluše okračene, poimene v oneh posleh koterih nie bilo potriebno z dijačkoga na slovensko preobračati, v kom sam v nekih malih mesteh Vereš Balaša, koteri je na vugerski jezik *Decretom* pretumačil, nasleduval.⁴⁰ Mozibiti smo i na to veliku pasku⁴¹ nosili,

³⁸ latinskoga.

³⁹ neučeni.

⁴⁰ Vereš Blaž imao je sličnu službu kao i Pergošić; bio je bilježnik (notar) Biharske županije u Ugarskoj i glavni sudac u Velikom Varadinu. Naslov njegova mađarskoga prijevoda *Decretuma* glasi: Magyar Decretom, kyt Weres balas deakból tudni illyk á Werbewczy István Decretomából meliet tripartitumnak neveznek, magyarra fordított – vadnak továbba ez decretomnak elótté egy néhány iroth articuloss, kyket azon Veres Balás a regi kiralyok decretomibol turuenhez valo ieles dolgokrol ky pedegeth Debrecinbe nyomtattatott Raphael Hoffhalter áltat MDLXV. Treba reći da se niti Vereš nije držao Verbecijeva latinskoga teksta, i on je na mjestima, kao i Pergošić, izostavio, promijenio svoj tekst. U tom izostavljanju latinskoga teksta u mađarskom prijevodu Pergošić slijedi Vereša. Prema tome Pergošičev prijevod *Decretuma* na hrvatski nije prijevod Verbecija latinskoga nego Verešova

da bi v rečeh po štampe kakova vpadka⁴² ne bilo, da ne mogosmo tako skoznuvati,⁴³ kako se nije neka litera na mesto druge podrinula. A negde se je naopak preobrnula, a negde je druga litera⁴⁴ položena, nego kotera bi bila potrebna. Zato te takove vpadke lahko na pamet vzeme vsaki koji bude hotel te knjige razmeti i da je tako popravi kako mu je drago. A te moj mali trud da za dobro primu kojim je na potrebu. Bog te veseli.“ (citāt u pretisku str. 188, transkripcija str. 390). Potom Pergošić dodaje abecedni popis pravnih pojmova, sintagmi za koji popis također daje pojašnjenje za snalaženje u traženju istih u prijevodu: „V vetoj table najdeš na krace [na kratkom] što je v katerom tituluši pisano. Zato ako budeš iskal kako hodi imjenje kotero je što svojum službum zaiskal, prevorni list i gde je **I.** napisan v onom redu hočeš to najti.⁴⁵ Ako li budeš hotel videti što je zlameno ruho, poišči **Z** i onde za njim najdeš to, i tak od drugih razmej. A i toga mierkaj [pazi] da gde je pisano **Pr.** znamenuje pervu stran [dio] teh knjig. A zatiem buduči račun [broj] tituluše znamenuje. Gde je **Dr.** znamenuje drugu stranu. **Tr.** Tretju stranu, etc. „ (Riječ u zagradi [ ] dodao A. J.).

---

mađarskog *Decretuma*. To pak znači da je Pergošić znao mađarski. No Pergošić je znao da je ugarski pravnik István Verböczy sastavio latinski *Tripartitum*, koji obuhvaća sve pravne grane, a u ugarsko običajno pravo uklapa elemente rimskoga i kanonskoga prava. Hrvatski je sabor taj *Decretum* usvojio 1514., ali unatoč tome što što nije u pravnom smislu stupio na snagu, sudovi su ga prihvatili kao priručnik i time posredno uveli u pravni život, pa je tako ostao temeljnim izvorom građanskoga prava i u Hrvatskoj. Kratku usporedbu tih dvaju prijevoda načinio je Martin Hajnal. Vidi: *Nastavni vjesnik*, knj. XV., sv. 5, Zagreb 1907., 321-324; vidi još: István Nymarkay, Mađarski i hrvatski prijevod Verbecijeva *Tripartituma*. U: *Kroatologija*, 5., br. 1, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 7-24. Što se Ištvana Verböczya (1458. – 1541.) tiče, on je bio visoki činovnik ugarskoga kraljevskog dvora, vodio je brigu o knjizi u koju su se upisivale donacije i privilegiji, predstojnik diplomatskih misija, a u doba kralja Ivana Zapolje, obnašao je čast palatina i kancelara. Njegov *Tripartitum* doživio je 20 latinskih izdanja, 21 mađarsko, jedno hrvatsko-kajkavsko, i 1 njemačko izdanje. Dakle u Hrvatskoj je kao kodeks srednjovjekovnoga prava bio na snazi sve do 1853. godine kada je zamijenjen Općim austrijskim zakonikom. To pak govori da je Pergošićev prijevod *Decretuma* itekako bio važni pravni priručnik u tadašnjim hrvatskim zemljama, a pogotovo na kajkavskom govornom području.

⁴¹ brigu.

⁴² pogrješka

⁴³ Bdjeti, paziti. Pergošić zapravo želi reći da je u knjizi podosta tiskarskih pogrješka jer tiskar Hoffhalter nije poznao kajkavski jezik. Inače s takvim teškoćama, tiskarskim pogrješkama u knjizi susretali su se gotovo svi hrvatski pisci koji su se ispričavali čitatelju. Tako se je i Antun Vramec u svojoj *Postilli* (1586.) ispričavao u vezi s grješkama, govoreći da se one nisu dogodile „z mojom nemarlivostjum, nego ki su štampali našega jezika neznajući, ar Nemci su bili, ako je pomenkanje kakovo, po njih jest včinjeno.“ Dakle, Ivan Manlius, koji je knjigu tiskao, bio je Nijemac, također putujući tiskar kao i Hoffhalter.

⁴⁴ slovo.

⁴⁵ Naime, rimskim je brojevima Pergošić označio broj stranice u *Decretumu*, ovdje je naveo samo I. (1.).

Pergošičev prijevod *Decretuma* sadrži **tri dijela** (Trojverstni pismotvor - Tripartitum), što zapravo odgovara latinskoj sintagmi *Opus tripartitum juris*. Tako je i Pergošič napisao: „*Na tri strane razdvojene knjige v katerih su onih Orsagov kateri pod Ugersku korunu sliše pravde od Werbeci Ištvana dijački popisane. A te iste od Ivanuša Pergošiča na slovienski jezik obrnjene 1574.*“ **Prvi dio** u svojim titulušima [glavama, paragrafima] govori o plemstvu, o dobivanju plemstva, plemićkim pravima, privilegijima, o crkvenim nadarbinama, kraljevskim darovnicama, nasljeđivanju plemićkih imanja, o razgraničenju istih, o bračnom imovinskom pravu, pravu žene [supruge], o pravu sinova, o tome kako se diekla može proglasiti nasljednicom s pravima sina, o tutorstvu, o cijenama pokretnina i nekretnina, cijenama stoke, o mjerama itd. **Drugi dio** *Dekretuma/Tripartituma* govori o zakonima unutar hrvatsko-ugarske krune, o statutima, običajima, privilegijima, o pečatima, njihovoj vjerodostojnosti i krivotvorenju, o sudskim postupcima/parnicama, kakav treba biti sudac itd. **Treći dio** *Decretuma* posvećen je posebnim pravima u Hrvatskom, Slavonskom i Slavonskom kraljevstvu i Erdelju/Transilvaniji, o kaznama za ubojice, različitim zločincima, o pravnoj regulaciji slobodnih kraljevskih gradova itd. Tekst koji se u *Decretumu* odnosi na Ugre u odnosu na Verešov mađarski prijevod, Pergošič je na mjestima kratio, a onaj za Hrvate je dopunjavao. Dakle, nije doslovno prevodio Vereša niti Verbecija. Što se pravne terminologije tiče, Pergošič je u prijevod unio svoje domaće termine, dakako nije izostavio latinizme, talijanizme i turcizme. Treba reći da je takav leksik bio i prije u hrvatskom jeziku, svakako su brojniji u prijevodu *Decretuma* latinizmi.

Treba reći da je identična naslovna stranica Pergošičeva i Verešova mađarskoga *Dacretuma* (Debrecin, 1565.) s likovne strane, tj. okvir – drvorez je isti. To svjedoči da je Rudolf Hoffhalter iz Debrecina ponio sav svoj tiskarski rekvizitarij koji je mogao, uz tiskarsku prešu, natovariti na zaprežna kola i dopremiti najprije u Donju Lendavu a potom i u Nedelišće.

Kakav treba biti sudac?

Vrlo je indikativan tekst koji Pergošič stavlja na početak *Decretuma*, želeći čitatelju pokazati kakav treba biti sudac; tekst je naslovio *Od dobroga i pravednoga sudca*. Predočujem ga u transkripciji zbog toga da se vidi što Pergošič misli o ljudima i sucima, onima o kojima često ovisi život čovjeka i u njegovo doba (i danas 2024.). Podnaslov glasi: *Kakov ima biti dober sudec i kakove šege⁴⁶ ima v suđenji deržati*.

⁴⁶ običaje.

„To se pristoji g dobromu sucu, da vsa ona, s kterih od njega prave pravde⁴⁷ potrebuju, herlo⁴⁸ v sebe premeče⁴⁹ i pravo opita.⁵⁰ I nije dužen⁵¹ nagel biti vun poviedanj šentencije, jer ako je nagel, tako ga nepravednoga štimaju biti. Nie dužen k jednoj strane boljega hotienja biti nego g drugoj. I niema⁵² ništar poleg stala⁵³ ljudi suditi, što bi gledal, da je neki bogat a neki je vbog.⁵⁴ Nije dužen ni serdit ni nazloben⁵⁵ biti. Niema suditi ni z nazloba, ni za dar, ni poleg bojznosti, nekomu za volju, ni za ljubav. I niema biti sudec kruto okoren,⁵⁶ ni odviše milostiv. Da da⁵⁷ pravden⁵⁸ bude v suđenji.⁵⁹ Jer v vsakom suđenji ima biti milošča s pravicum skupa složena. I vsaki, kteri pravo sudi, vage v svojih rukah nosi, da na vsaki kraj vage položi i pravicu i milošču. Da poleg pravice daje na griehe vun⁶⁰ šentenciju. A po milošči mertučljivi⁶¹ i teži kaštigu grieha: da ravnim vaganjem ili mierenjem nekotera⁶² po pravici pokaštiga,⁶³ a nekada po milošči prosti. Koteri se vsagdar očima svojim Božjega opitanja⁶⁴ boječi i strahujuči, v vsakom se poslu boji, da s puta pravice po zabludenji⁶⁵ ne opadne. A človečje se je suđenje četiremi zakonmi navadilo prevernuti: *bojznostjum*, gda se nekoga, za njegovu zmožnost ili dostojnost boječi, ne smeju pravice vun povedati; *poželjenjem*, gda za plaču ili za dar što krivu pravdu včini; *nazlobom*,⁶⁶ gda na one krivu pravdu vun zreku, kteri su im neprijatelji; *za ljubav*, gda bratje i prijatelom, drugih pravicu potervši,⁶⁷ dobru pravdu včine. Teh se četireh vsaki sudec ima kruto čuvati. Da ima vsagdar onako suditi vsakomu, kako Božja pravica zapovieda.“ (citat u pretisku, str. 7, u transkripciji, str.204.205). Taj tekst nam govori u kojoj i kolikoj mjeri sudac mora biti

⁴⁷ zakon, odredba.

⁴⁸ temeljito, brižno.

⁴⁹ razmisli.

⁵⁰ sudi.

⁵¹ Nije potrebno.

⁵² Ne smije.

⁵³ staleža, položaja.

⁵⁴ ubog, siromašan.

⁵⁵ zloban.

⁵⁶ krut, strog.

⁵⁷ nego da.

⁵⁸ pravedan, zakonit.

⁵⁹ u suđenju nekoga.

⁶⁰ van.

⁶¹ umjeren.

⁶² nekoja.

⁶³ kazni.

⁶⁴ osude.

⁶⁵ po zabludi.

⁶⁶ mržnjom.

⁶⁷ prekršivši.

etičan, pošten i pravedan. To je bio sudački normativ koji je Pergošić postavio na početak, prije nego je počeo s *prvim titulušem tj. s prvim paragrafom*.

Uz dosad rečeno, valja spomenuti (navesti) još dva citata u kojima je riječ o Pergošićevu prijevodu *Decretuma* (Tripartituma). Zlatko Herkov (1904. – 1994.) piše: „Poznato je da je (Pergošić) Tripartit preveo na hrvatski (...). Povod tome bio je svakako njegov rad u Varaždinu, gdje su se sudske rasprave vodile na hrvatskom jeziku. On je svojim prijevodom htio olakšati primjenu toga zbornika (zakonika) u poslovanju gradskih uprava i gradskih sudova uopće, ali dakako u prvom redu grada Varaždina, u kojemu je obavljao važnu funkciju gradskog bilježnika“ (Herkov 1989., 91). Herkov ističe da je jezik u prvom dijelu *Dekretuma* „dubrovačko-dalmatinski,⁶⁸ a ostali dijelovi pisani su kajkavskim jezikom.“ Moram naglasiti da jezik u *Dekretumu*, u prvom dijelu, nema obilježja „dubrovačko-dalmatinskoga“ jezika, tj. štokavsko-čakavskoga, već je taj dio kajkavski.

Josip Horvat (1896. – 1968.) je sebi i drugima želio protumačiti na sljedeći način potrebu tiskanja *Dekretuma*. „Godinu dana poslije velike seljačke bune pod Matijom Gupcem, kajkavski pisac Ivanuš Pergošić prevodi i izdaje u Nedelišću 1574. na hrvatskom jeziku Verböczyjev Tripartitum – jamačno se upravo u to doba osjetila potreba njegovog argumenta povodom istoga o buni, naređenih sa strane carske vlasti. Jer s jedne se strane gubilo osjećanje na prvobitna utanačenja prigodom naseljavanja predaka kmetova na zemljovlasnička selišta, a s druge strane, uvijek promjena snaga jednog ugovornika nastoji mijenjati prvobitna utanačenja ili novim tumačenjem ili diktatom puke sile – u takovoj prilici pozivalo se na pisano slovo pravnog zbornika“ (Horvat, 1980., I., 363, bilj. 5 i 6, 458). No bez obzira na takvo tumačenje, mislim da je sâm Pergošić naveo razlog tiskanja svog prijevoda *Decretuma*. On je, naime, zapisao: „(...) Zato gda bih jaz bil i s knjig to spoznal, da svecke pravde niesu Bogu protivne, na kojih je primernost hotel svoje svete pravde dati, kotere su put našega žitka. I videl bih bil da vsaki kerstjanski narodi, jošče i pogani, vsake fele knjige imaju domačim svojim jezikom popisane. Po opomenji nekih dobrih ljudi koji se svoje domovine počtenju i dobru glasu

⁶⁸ To je ustvrdio Slavko Ježić kad je zapisao: „U dva sačuvana primjerka (Budimpešta, Zagreb) razlikuje se tekst prvih štampanih araka; jedna varijanta je više kajkavska, a druga se približuje više dubrovačko-dalmatinskom književnom jeziku; no te divergencije sižu samo do polovice prvoga diela (a ima svega tri diela) ostatak je u obadva primjerka kajkavski. To će biti razlogom, da zagrebački profesor (prava) Imbro Domin g. 1819. veli: 'I. Pergošić Werböczya ni na *horvacki*, kak se je dosada štimalo, nego prav rekuč na dalmatinski jezik je prenesel'. Naime takvom shvaćanju je razlog što svoj jezik Pergošić naziva „slovienski“, A. Vramec „slovenski“ (za latinski *lingua illyrice*), a to bi odgovaralo dalmatinsko-dubrovačkomu „slovinski“. Polazeći od takve premise, Ježić je onda napisao kako je napisao, a to su neki kasnije i preuzeli, pa i Zlatko Herkov. Usp. Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100 – 1941*, Zagreb, Naklada A. Velzek, 1944., 100-101. Imbro Domin je Imbrih Domin (1776. – 1848.) koji je bio profesor ugarskoga prava na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu, autor *učbenika: Predznanja pravic samosvojnih vugerskeh...* (1818., 1819., 1821., 1830.).

raduju, prijeh ta mal trud, da od Verbeci Ištvana popisan *Decretom* (koteroga je Laslou kralj otec Lajuša kralja koteri je na Muhaču poginul gda bi se pisalo od Božjega poroda 1514. leto ze vse gospode i občine voljum poterdil) na slovienski jezik, koliko sam ga mogal razmeti, ispišem, onem na hasan koteri bi slovenski te knjige čtali.⁶⁹

Pergošić je time pokazao što ga je potaklo na prevođenje Verbecijeva djela. Prije svega, spoznaja da svjetovno pravo nije protivno Božjem pravu, koje je put našega života. Uvidio je i to da kršćanski narodi imaju na svom jeziku svake vrste knjiga. I onda, po napatku nekih dobrih ljudi koji se raduju poštenju i dobrom glasu svoje domovine, prihvatio se tog posla da od Verbecija napisani *Decretum* (koji je odobrio kralj Ladislav, čiji je otac poginuo na Mohačkom polju 1526. godine) prevede na slovenski, koliko ga je mogao razumjeti, i da bude na korist onima koji budu knjige čitali na slovenskom (kajkavskom jeziku). I još je nešto Pergošić istaknuo. Naime nakon što su Sloveni⁷⁰ i Horvati počeli kršćansku vjeru priznavati i živjeti zajedno s ugarskim vladanjem, Ugri su imali zakone jednake i samo u malim stvarima kojima se koriste i u sadašnje vrijeme (1574.). No Pergošić navodi da Ugri nisu pravne propise iznova izmislili, oni imaju svoj početak u Francuskoj, koje je kralj Karlo donio. Ipak su, prije toga i nakon toga, ugarski kraljevi i čitava zajednica zemalja koje pripadaju pod ugarsku krunu preuredili neke zakone koji su im se činili korisni i pravedni.⁷¹

⁶⁹ Vidi pretisak *Decretuma* iz 2003. Verbecije je Tripartitum-zakonik dao tiskati nakon 1514., nakon Dožine seljačke bune u Mađarskoj. Zajednički ih je sabir prihvatio a kralj Ladislav (1490. – 1516.), Pergošić veli *poterdil*, no nije dao svoj pečat na taj zakonik, međutim ipak je tiskan u Beču 1517. i to je izdanje kroz stoljeća doživjelo nekoliko novih izdanja. Vidi: Maihajlo Lanović, *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb 1929.; Stjepan pl. Verböcz, veliki učitelj staroga našega prava. U: *Rad HAZU*, knj. 227, Zagreb 1943., 55-102. Spomenimo da je Karel Kadlec u transkripciji na ćirilici objavio Pergošičev *Decretum* pod naslovom: *Stefana Verbecija Tripartitum. (Tripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae.) Slovenski prevod Ivana Pergošića iz godine 1574. Izdao D-r Karlo Kadlec. S objašnjenjem Pergošičeva jezika od D-ra Đ. Polivke*. To je izdanje tiskano u izdanju Srpske kraljevske akademije u seriji edicije: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*. Prvo odeljenje. Spomenici na srpskom jeziku, knjiga V., Beograd 1909. Svakako će čitatelje zbuniti što je navedeno da je „slovenski prevod“ Ivana Pergošića, jer se pod tim odmah misli na današnji slovenski jezik u Sloveniji, što svakako nije, nego je to jezik, kao što je veće rečeno, koji mi danas zovemo kajkavski, odnosno jezik Zagrebačke biskupije, a ona je tada, geografski gledano, bila u Slavoniji.

⁷⁰ Misli na *Slovene* kajkavce čiji je jezik *slovienski* kako veli Pergošić.

⁷¹ Sve to Pergošić navodi u tekstu koji je naslovio: *Velikomu i zmožnomu gospodinu, gospodinu Jurju zrinskomu vekivečnomu knezu od Zrinja, cesarove i kraljeve svetlosti na Vugerskom orsagu tarnikmeštru, tolnačniku i kapitanu vse dobro od Boga svomu milostivomu gospodinu želie*. Dakle, u tekstu posвете Jurju Zrinskomu koji je završio riječima nadnevka: „V Nedelišču v petek po Lovrenčeve, gda bi se pisalo od naroda (rođenja) našega Zveličitela (Spasitelja) Jezuša M. D. LXXIII leto. V.(ašega) G.(ospodstva) ponizni sluga Ivanuš Pergošić“. Ovim riječima nam je pokazano da je tekst datiran u Nedelišču u petak poslije blagdana sv. Lovre kad se je pisalo od rođenja našega Spasitelja Isusa

Decretum je proučavalo nekoliko jezikoslovaca, početkom 20. stoljeća i u njegovoj drugoj polovici (1909., 1937., 1972., 1982.). U tekstu su uočili tri različita jezična sloja. Zvonimir Junković će pak zapisati: „Pergošićev je jezik za našu nauku dugo ostao tajnom. Nije se znalo kako treba protumačiti dvije različite redakcije, a još manje kako da se objasni zašto su one različito raspoređene u pojedinim primjercima *Tripartituma*. Zato Aleksićeva radnja ima posebno značenje za historijsku kajkavsku dijalektologiju. Ona je prvi pokušaj da se u pitanje Pergošićeva teksta unese nešto više svjetla. Osim toga, Aleksić je prvi u našoj nauci nastojao o povijesnom razvitku kajkavskog dijalekta govoriti na osnovu konkretne građe.“⁷² Antun Šojat će onda reći da Pergošićev *Dekretum* ima tri redakcije. 1. kajkavsku, 2. ikavsku (štokavsku), 3. kajkavsku. Stoga će začuditi iskaz Zlatka Herkova koji reče da je *Decretum* pisan „dubrovačko-dalmatinskim“, uz kajkavski. No još jednom valja istaknuti što je Zvonimir Junković o jeziku *Decretuma* zapisao, citat je kod Bartolića 2003., 465, i glasi: „Iako je Pergošić po kronologiji očuvanih djela prvi – jer Bučićeve knjige dosada nisu pronađene – on je istodobno pokazao i najviši stupanj jezičnoga znanja, ne samo u smislu izgrađivanja hrvatskoga pravnoga nazivlja nego i u smislu poznavanja hrvatskih narječja. Njegov *Decretum* do 51. titula (paragrafa) ima tri inačice, od kojih je jedna integralna, poznata pod nazivom manje kajkavska (D III), jer su u njoj od početka do konca zastupljene karakteristike tadašnje hrvatske kajkavske koinē. Druga je bliža organskim hrvatskim govorima i nazivana je više kajkavskom (D I), a treća je štokavsko-čakavska (D II). Iako u provedbi inačica Pergošić nije bio dosljedan, on je tu pokazao zavidni stupanj poznavanja dijalektnih razlika u hrvatskom jeziku.“⁷³ Spomenute varijante se mogu možda objasniti Pergošićevim nastojanjem koje je proizašlo iz činjenice da je Juraj Zrinski imao svoj posjed, uz Međimurje, i onaj na štokavsko-ikavskom (čakav-

---

1574. leto. Blagdan sv. Lovre po katoličkom kalendaru je 10. kolovoza (i danas još). Taj petak, nakon blagdana Sv. Lovre, bio je 13. kolovoza. Prema tome možemo zaključiti da je *Decretum* u Nedelišću tiskan nakon toga datuma u kolovozu ili u rujnu 1574. godine.

⁷² Zvonimir Junković, *nav. dj.*, 1972., 57. Treba spomenuti da je 1909. na ćirilici u Beogradu objavljeno izdanje Srpske kraljevske akademije pod naslovom: *Stefana Verbecija tripartitum* (*Tripartitum opus juris consuetudinarii Regni hungariae*.) Slovenski prevod Ivana Pergošića iz godine 1574. Izdao dr. Karlo Kadlec. S objašnjenjem Pergošićeva jezika od dr-a Đ. Polivke. 4-to izdanje zadužbine dr-a N. Krstića. U Beogradu. Štampano u štampariji Češke politike u Pragu. 1909. NB. Karlo Kadlec i Đuro Polivka bili su češki filolozi.

⁷³ Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskog narječja*, RAD JAZU, knj. 363, Zagreb 1972., 64. No navedeni citat ne nalazi se na str. 64 kod Junkovića. Spomenimo još da je u Cambridge-u hrvatska povjesničarka Nataša Štefanec održala referat na znanstvenom skupu o Pergošićevu *Decretumu* te je referat objavljen u zborniku. Vidi: Nataša Štefanec, “Pergošić’s Translation of the “Tripartitum” into Slavonian.” u: Rady, Martin (ur.). *Custom and Law in Central Europe. With an Introduction by János M. Bak.* Centre for European Legal Studies. Occasional Paper no 6. Faculty of Law. University of Cambridge, 2003, 71-85.

skom) području govora; stoga je Pergošić želio nekako „pomiriti“ više različitih jezičnih obilježja u *Decretumu* da bi ga korisnici bolje razumjeli. Jasno, to je zasad samo pretpostavka. Što se štokavizacije u *Decretumu* tiče, Bartolić je iznio svoje pretpostavke. On naime navodi: „Jamačno je ovdje veoma važno imati u vidu prisustvo Jurja Zrinskog i njegova dvora. Ako je Juraj Zrinski bio mecena Hoffhaltera i Pergošića, onda se logično nudi objašnjenje da je jedino uz njegovo znanje, ako već ne i na njegovo inzistiranje, Pergošić, odnosno netko drugi umjesto njega, vršio takvu operaciju na djelu, što praktički znači paralelno izdanje. Možda je po nalogu Zrinskog Pergošić, ili netko umjesto njega, po ugledu na hrvatske protestante u Urachu, radio i na štokavizaciji jezika jer je Zrinski, a ne samo autor, morao biti zainteresiran da djelo bude pristupačnije ljudima i na drugim područjima, posebno gdje je on imao svoja imanja. A da taj posao nije mogao biti doveden do kraja, u pitanju je bio položaj samog Hoffhaltera koji se vjerojatno morao žuriti sa svojim poslom zbog moguće potjernice (bečkoga Dvora, A. J.), jer je posao na paralelnoj nakladi morao biti prekinut. Kao rezultat svega toga, danas postoji paralelizam u jednom do sad poznatom primjerku tiskanom u hrvatskoj tiskari u Nedelišću u doba Zrinskih.“⁷⁴ No ipak treba reći da je upućivanje na „hrvatske protestante u Urachu“ dvojbeno jer njihov jezični koncept bio je drukčiji i s drugom namjenom, iako su oni završili svoj posao 1565. godine. Prema Bartoliću bi onda Pergošić, ili netko drugi, trebali imati knjižnu urašku produkciju i njihovu jezičnu koncepciju „u malom prstu,“ što je teško dokazati.

Do danas je sačuvano šest primjeraka Pergošićeva *Decretuma*, od koji se četiri nalaze u Budimpešti: jedan u Knjižnici mađarske Akademije znanosti, dva primjerka su u Nacionalnom muzeju u Budimpešti, a jedan u Sveučilišnoj knjižnici Eötvös Lorand. Jedan je primjerak u Sveučilišnoj knjižnici u Pragu, a jedan primjerak se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Od spomenutih primjeraka samo su dva po sadržaju potpuna.⁷⁵

Danas (2024.), kada obilježavamo 450 godina od prvotiska Pergošićeva *Decretuma* (1574.), još uvijek ta znamenita knjiga čeka na svoje monografsko proučavanje s jezične strane od hrvatskih jezikoslovaca. To je doista moguće učiniti jer je dostupan pretisak i netko od mlađih jezikoslovaca, ljubitelja kajkavske knjige i povijesti hrvatskoga jezika, dakle i kajkavskoga, to bi mogao doista učiniti. Ovaj prilog neka bude poticaj za takvo ostvarenje.

⁷⁴ Bartolić, *nav. dj.* 1972., 71.

⁷⁵ Podatci prema tekstu: *Prilozi* u pretisku Zvonimira Bartolića iz 2003., 549. Primjerak u NSK, Zagreb ima signaturu: R II D- 4°-2. I na kraju, moram istaknuti sljedeće. U bilješci 219 jedne knjige netočno je navedeno da je Alojz Jembrih napisao pogovor uz *Priloge* Zvonimira Bartolića u pretisku *Decretuma* (2003.). Alojz Jembrih uopće nije bio involviran u izdavački pothvat pretiska *Decretuma* Ogranka Matice hrvatske u Čakovcu, pa nije napisao nikakav pogovor tom pretisku. Spomenutu je tvrdnju u svojoj knjizi iznio: Krešimir Čvrljak, *Humanizam i humanisti renesansnog Varaždina*, Varaždin 2011., 94.

II.

Kajkavska pisana riječ prije *Decretuma* (1574.)

No uza sve ovdje rečeno treba ipak još spomenuti da je kajkavska riječ kao književni izraz postojala i prije tiskanog *Decretuma*. Ona je potvrđena u glagoljčnim zbornicima – *Petrisovu* iz 1468. i *Kolunićevu* iz 1486., u kojima se, uz čakavski, nalazi podosta kajkavskih riječi.⁷⁶ Osim toga, u tzv. *Prekmurskoj pjesmarici* jedna je pjesma datirana s godinom 1534.⁷⁷ Isto tako jedna kajkavska euharistijska pjesma *Zdravo budi božje telo* potječe iz prve polovice 16. stoljeća.⁷⁸ Na području Velike Gorice pisan je tzv. *Čunčićev list* 1521. godine u mjestu Kuče.⁷⁹ Zatim, u Varaždinu su zapisana *Pravila tkalačkoga ceha* iz 1561.⁸⁰ Sve to govori da je kajkavska pisana riječ bila živa u službenoj upotrebi i prije Pergošićeva *Decretuma*. Važno je i spomenuti i tekstove krapinskih sudskih zapisnika, koji su nastali nakon 1574., jer se pozivaju na tiskani *Decretum* Pergošićev 1574. To pak govori da su i u Krapini sudske rasprave, t. j. njihov zapisnik, iako na latinskom jeziku, zapisane kajkavske riječi, rečenice, bilo tuženoga bilo svjedoka. Dakle, slično kao što je to i slučaj sa zapisnicima gradskoga poglavarstva grada Varaždina. Još treba nešto spomenuti: naime, do 1967. godine u stručnoj se je literaturi spominjalo da je prvo tiskano kajkavsko djelo 1560. Katarine rođ. Frankopan Zrinske, supruge Nikole IV. Zrinskoga pod naslovom „Molitvene knjižice“, za koje se navodilo da su zagubljene. No kada je Šime Jurić u franjevačkoj knjižnici na Trsatu našao knjižicu pod naslovom „Raj duše“, Milan Ratković o njoj je u novinama *Vjesnik*, XXVII., br. 7393, od 17. rujna 1967., 10) pisao pod naslovom: Pronađen *Raj duše*. Riječ je o molitveniku koji je za Katarinu Zrinsku priredio Nikola Dešić, a ona ga je dala tiskati u Pa-

⁷⁶ Vidi: Eduard Hercigonja, Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća. U: *Croatica*, IV., br. 5, Zagreb 1973.; Stjepan Damjanović, *Tragom hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1982. Vidi i: Antun Šojat, Kajkavsko narječje kao književni medij u starijem razdoblju hrvatske književnosti. U: *Jezični i umjetnički izraz na kajkavskom tlu*, zbornik referata na Znanstvenom simpoziju u Krapini, održanog 8. rujna 1975., Krapina 1975., 8-14.

⁷⁷ Vidi: Vilko Novak, *Martijanska pesmarica I*, SAZU, za tisak priredio i pogovor napisao isti, Ljubljana 1997. Olga Šojat, *Prekmurska pjesmarica*, U: *Forum*, br. 7-9, Zagreb 1973., 176-213. *Kajkavski pisci*, knj. I., Pet stoljeća hrvatske književnosti, 15/I., Zagreb 1977., 239-243.

⁷⁸ László Hadrovics, Cantio optima: *Zdravo budi Božje telo*. U: Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, knj. 2, Varaždin 1988.

⁷⁹ Alojz Jembrih, *Počeci kajkavske pisane i tiskane riječi*. U: *Kajkaviana Croatica*. Katalog istoimene izložbe, gl. ur. Alojz Jembrih, Zagreb 1996.

⁸⁰ Mirko Androić, *Pravila ceha tkalaca u Varaždinu na starom hrvatskom jeziku iz 1561.* U: *Gesta*, br. 2-3, ur. Ernest Fišer, Varaždin 1980. Mirko Androić, *Nauvka tkalečkoga mestre modussi nauade, red, szloboschine y prauicze: Pravila ceha tkalaca u Varaždinu iz god. 1561. na hrvatskom jeziku*. U: *Arhivski vjesnik*, 10 (1967.) 1, str. 53-67.

dovi 1560.⁸¹ Budući da je danas taj molitvenik dostupan u pretisku,⁸² s jezične se strane razabire da je pisan pretežito čakavsko-štokavskim idiomom, a manje je kajkavskih obilježja. Stoga se taj molitvenik ne može smatrati za prvu tiskanu kajkavsku knjigu pa mjesto prve tiskane knjige pripada Pergošićevom *Decretumu* 1574. Olga Šojat je primijetila: „Kako je *Raj duše* pisan čakavsko-štokavskom jezičnom mješavinom u kojoj znatno pretežu čakavski elementi, a i pravopis koji se potpuno razlikuje od kajkavskoga, taj molitvenik treba ubrojiti u djela čakavskoga jezičnoga područja. Time otpada pretpostavka da je to prvo tiskano djelo *kajkavske* književnosti.“⁸³ Dakle, *Raj duše* ne ulazi u korpus kajkavske književnosti 16. stoljeća, to je sada posve jasno. Ovdje bi valjalo navesti što je Franjo Fancev 1925. pisao u vezi s početcima kajkavske tiskane knjige. „Najstariji sačuvani spomenici kajkavske književne narodne pismenosti idu u drugu polovinu 16. vijeka. To su prijevod Ivana Pergošićeva Verbecijeva ‘Dekretoma’ (štampano u Nedelišću g. 1574.), Vramčeva ‘Kronika’ (štampana u Ljubljani god. 1578.) i Vramčeva ‘Postila’ (štampano u Varaždinu god. 1586.). Prema svjedočanstvu isusovca Baltazara Milovca od god. 1661., na trošak Katarine Zrinske, žene Nikole Zrinskoga (†1566.), g. 1560. štampane kajkavske ‘Molitvene knjižice’ na žalost nijesu se sačuvale ni u jednom primjerku.“⁸⁴ Jasno da Fancev o nepostojanju „Molitvenih knjižica“, odnosno *Raja duše* Nikole Dešića, molitvenika koji je za Katarinu Zrinsku priredio Dešić, nije drukčije mogao napisati, jer tada za sačuvani primjerak nije znao. Ono što je danas važno jest da se ta informacija Franje Fanceva ne koristi u povijestima hrvatske književnosti, posebno kajkavske književnosti.

Mihalj Bučić i Draškovićeve Sinoda 8. ožujka 1574. u Zagrebu

Zanimljivo je što Janko Barlè 1913. zapisuje: „Od druge Draškovićeve sinode, koja se obdržavala dne 8. ožujka 1574. sačuvao se popis svećenika, koji su učestvovali na toj sinodi. (...) ta je sinoda obdržavana poglavito radi toga, da se svećenstvo svojski odupre kalvinizmu, kojim su bile zaražene osobito mnoge župe

⁸¹ Potom je Olga Šojat o toj knjižici pisala u časopisu *Forum*, br. 7-8, Zagreb 1974., 118-122.

⁸² Izdavači su: Franjevački samostan Trsat, Rijeka i Grad Rijeka, naklada 1300 primjeraka od kojih su 333 bibliofilska primjerka označena brojevima od 1 – 333, izvršni izdavači: Naklada Benja i Knjiga, Rijeka, 1995. Pogovornu studiju napisali su Milan Moguš i Josip Vončina. Prije pretiska i rasprave tih dvaju autora, Zvonimir Bartolić je tvrdio (1993.) da je Nikola Dešić „najstariji hrvatski kajkavski pisac“, odnosno da je molitvenik *Raj duše* iz godine 1560. „zaista najstarije djelo hrvatske kajkavske književnosti.“ Te su Bartolićeve tvrdnje danas neodržive.

⁸³ Šojat, *nav. dj.*, 121.

⁸⁴ Franjo Fancev, O najstarijem bogoslužju u Posavskoj Hrvatskoj. U: *Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodšnjice hrvatskoga kraljevstva*, Posebna djela JAZU, knj. XVII, Zagreb 1925., 509-553, odnosno 543.

u Megjumurju i preko Mure.“ Vidi Janko Barlè, *Naše diecezanske sinode*. Zagreb 1913., 15. O toj sinodi nema nikakvih dokumenata, zapisnika i sve što se o njoj može danas saznati proizlazi iz tiskanog teksta latinskoga djela iz 1771. godine, čiji naslov u hrvatskom prijevodu glasi:

„*Katolička i kršćanska nauka o istinskoj i stvarnoj nazočnosti Tijela i Krvi Gospodina Krista u svetoj Euharistiji. Na biskupskoj sinodi svete zagrebačke crkve dne 8. ožujka 1574. objavljena. Sada pak, prigodom propozicija iz opće teologije mjeseca lipnja 1771. u vrlo slavnom lepoglavskom samostanu svetoga reda redovnika svetoga Pavla, I. pustinjaka, Sveučilišta Hrvatsko-slavonske provincije po časnomu ocu Silvestru Völgyju, redovniku pavlinu i teologu četvrte godine, javno obranjenih. Trudom i trudom prečasnoga oca Venancija Glavine, doktora filozofije i teologije prije spomenutoga zavoda, te nastavnika i sadašnjega upravitelja istoga, objašnjen i potkrijepljena bilješkama, a također i dodanim trima korolarijima. U Zagrebu, tiskom Antuna Jandere, tipografa prečasnoga kaptola Crkve zagrebačke.*“

Barlè reče da je „O. Venancije Glavina, pavlinski profesor u Lepoglavi, našao u remetskoj pavlinskoj knjižnici rukopis o toj sinodi, koji je godine 1771., poprativši ga svojim opaskama, tiskom izdao.“ Knjižica od šestdesetak stranica posvećena je tadašnjem zagrebačkom biskupu Ivanu Krstitelju Paksiju (Paxi);⁸⁵ tekst latinske posvete napisan je na sedam i pol stranica. U uvodu pavlin Glavina latinskim jezikom obrazlaže sljedeće:

Lectori candido.

*Synodalem hanc adversus Michaelem Buchich excommunicationis sententiam in Remethensi Bibliotheca, manu scriptum comperiens; postquam edit vulgatumve adhuc extitisset, nullibi offndissem, hanc eo magis doctis eruditisque Viris communicandam censui, quod argumenti sit Dogmatici, atque hac aetate utinam non necessari! Plerisque. Meo quoque officio (quia actualis Sacrae Theologiae in fato Lepoglavensi Monasterio Professoris) est Convenientissima, utpotè Doctrinalis, tanti Dogmtis apud Catholicos. Adjeci Notas pro uberiori rerum temporumque cognitione. In Cronologia Patrum, Petrum Annatum secutus sum; neque enim in litem eatenus descendendum mihi esse exstimavi. **Textus atque sententias latinas Patrum, in Notis patrio vulgari idiomate interpretatus sum**, ut sic redderetur opusculum utilius, confirmarique in dogmate Fidei Catholicae valeant, etiam rudiores. Demum Corollaria tria, ex Synodali sententia prodeuntia, deducta explnataque exhibeo, quae ab eruditis probanda non diffido. Caetera, opus ipsum pandet Lectori Catholico, seseque commndabit, ut necesse non sit, sive Pastorale officium Draskovichii Episcopi Zagrabiensis, sive ejus temporis Cleri, deprdicare. Vale, et conanti ad*

⁸⁵ O njemu vidi: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, ŠK, 1995., 405-411, autor je Mijo Korade.

promovendas bonas utilesque Litteras, fave. U prijevodu na hrvatski taj Uvod, koji je pisao pavlin Venancije Glavina, profesor teologije u Lepoglavi, glasi:

Ovu sinodalnu presudu o ekskomunikaciji protiv Mihaela Bučića pronađen je u rukopisu u biblioteci samostana u Remetama te ju je poslije toga objavio i ona je još raširena i postoji, ali nigdje nisam na nju naišao. Smatrao sam ju tim više treba priopćiti učenicima ljudima, budući da se radi o dogmatskom argumentu, za kojim kamo sreće da nema potrebe u ovo doba! Mnogima je, pa i meni na mojoj službi (budući da sam profesor svete teologije u spomenutomu samostanu u Lepoglavi) vrlo prihvatljiva ta velika doktrinarna dogma kod katolika. Dodao sam i bilješke radi boljšega shvaćanja činjenica i vremena. U kronologiji otaca slijedio sam Petra Annata i nisam smatrao da trebam ići u smjeru svađe. Tekst i latinske rečenice otaca u bilješkama sam preveo na narodni jezik kako bi djelo na taj način bilo korisnije i kako bi čak i one neuke moglo učvrstiti u dogmi katoličke vjere. Najzad, prikazujem i razlažem tri zaključka koja proizlaze iz odluke sinode za koje vjerujem da su ih potvrdili i učeni ljudi. U ostalome, djelo će se samo otvoriti i preporučiti katoličkomu čitatelju, iako nije potrebno, tekstom o pastirskoj službi zagrebačkoga biskupa Draškovića i o kleru toga vremena. Zbogom, i budi podrška meni koji nastojim promicati lijepu i korisnu književnost.⁸⁶

O tom, najprije stenjevečkom župniku, a potom u istoj funkciji u Nedelišću i Belici u Međimurju u vrijeme Jurja IV. Zrinskoga, u dosadašnjoj literaturi nema dovoljno provjerljivih podataka kojima bi se osvijetlila njegova djelatnost. Unatoč tome, ipak se Bučića dovodi u vezu s prvim tiskanim kajkavskim knjigama kojima bi on bio autor, premda takvih knjiga s njegovim autorskim imenom dosad nitko nije vidio, a kamoli čitao.

Pavlin Glavina je, u gore, navedenom tekstu čitatelja informirao o intenciji svog izdavačkoga pothvata. Ono što je, po meni, najvažnije, jest rečenica: *Textus atque sententias latinas Patrum, in Notis patrio vulgari idiomate interpretatus sum.* Znači da je mišljenja crkvenih otaca preveo na domovinski, dakle – kajkavski jezik u bilješkama – *in Notis patrio vulgari idiomate interpretatus sum.* S tim bilješkama na kajkavskom jeziku, kojih je 15, počinje na str. 11, a završava na str. 18. To su mahom riječi crkvenih otaca kao autoriteta, koje Glavina navodi. Zato kaže: „**sv. Ciprijan Mučenik**, koteri je živjel vu tretjem Cirkve Katoličanske veku.⁸⁷ Od Svetoga oltarskoga Sakramentuma, Serm. De Caena Domini ovak piše: Kruh ov ne vu Kipu nego vu Naturi premenjen, z vsemogućnostjum vučinjen je telo, najmre Kri-

⁸⁶ Na hrvatski preveo Petar Ušković Croata.

⁸⁷ O njemu vidi: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1979., 182; *Tusculum-Lexikon griechischer und lateinischer Autoren des Altertums und des Mittelalters*, Artemis Verlag, München - Zürich 1982., 179.

štuševo“; zatim „**sv. Ćiril Jeruzalemski**, okolu leta 350. po Krištuševem narođenju Biškup,⁸⁸ očivesto navuča: za istinu prez vsake dvoibe derži, da Kruh ov, koji se vidi, neje Kruh, akoprem kušanje telovno kaže, da je Kruh. Vino tulikajše, kotero se z očima vidi, akoprem kušanje kaže, da je Vino, neje vendar Vino, nego je Kerv Krištuševa.“; „**sv. Euzebije emisenski** vu Siriji Biškup okolu leta 341.⁸⁹ predekuval je: da viđena stvorjenja, najmre Kruh, i Vino, z rečjum i krepstjum Duha Svetoga obračaju se sa Sobstvo Tela Krištuševoga, i Kervi. Niti se je tomu čuditi, ako ona, ka je z rečjum stvoriti m ogel, poklam su stvorjena, more preobernuti i na bolje premeniti.“; isto tako „**sv. Bazilijuš veliki**, živuči leto od rođenja Odkupitela 370.⁹⁰ vu meši moli: Da Duh Sveti na oltaru postavljena naj preoberne na telo Krištuševo.“; onda i „**sv. Grgur Nisenski** biškup, brat sv. Bazilija velikoga,⁹¹ okolu leta 380. piše: Kruh on po reči Božje i molitve posvečuje se, ne zato, kaj se troši, tamo dospavajuči, da reč (naimre Krištuša) Telo postane, nego taki po Reči na Telo obrača se od reči. To jest: Ne obrača se zato Kruh na Telo Krištuševo, kajti se je, nego kajti se reči posvečenja zverhu njega od mašnika uzgovarjaju.“; Zato i „**sv. Ambroz Mediolanski Biškup**, živuči vu IV. Cirkve veku,⁹² od svetoga Oltarskoga Sakramentuma govoreći veli: da onde ne, kaj je natura napravila, nego kaj je blagoslov posvetil. To jest: neje onde Kruh naturalski i Vino, nego pod krušnem Kipom Telo i Kerv Krištuševa. I vu drugom mestu: Kruh ov, Kruh je predi, kak se zgovore Reči Sakramentumas: Kada pristupi posvetčenje, biva Telo Krištuševo. I malo niže: vidiš anda, kak mogučne su Reči Krištuševe, da bivaju koja nisu bila i na druga obračaju se.“; onda i „**sv. Križoštom carigradski** patriarka⁹³ valuje, vu Peršoni mašnikov: Mi samo davorimo, koi pak ova posvetčuje, on sam je, naimre Krištuš Jržuš. I druge veli: da Kruh zevsema potroši se. Ne ostaje anda onde Kruh.“; „**sv. Hieronim**⁹⁴ tolmači: vzel je Ježuš Kruha i blagosloveći vломil, preobražajuči Kruha na Telo svoje.“; Potom „sv. Augustin svedoči: Naš Kruh i pehar (naimre Oltarski) ne kakov koder, nego po stanovitom posvetčenju biva skrovno-duhovni, a ne od nature takov. K tomu drugde: ono Telo Krištuševo zovemo, kotero iz sada zemlje vzeto i skrovnum molitvum posvetčeno istinsko jemljemo na zveličenje duhovno, na spomenek za nas podnešene gosponove Muke. I na dalje: ne posvetčuje se na tak

⁸⁸ O njemu vidi: Izbor iz stare književnosti kršćanske, priredili Koloman Rac i Franjo Lasman, Zagreb 1917., 138.

⁸⁹ O njemu u: Michae Avi Yonah, Israel Schatzman, *Enzyklopädie des Altertums*, bez god., Zürich, 164.

⁹⁰ Vidi: *Leksikon ikonografije, liturgike...*, 1979., 140.

⁹¹ Vidi: *Izbor iz stare književnosti kršćanske ...*, Zagreb 1917., 169.

⁹² Isto, 196-197. Vidi: Clemens Jöckle, *Das große Heiligenlexikon*, Köln 2003., 29-32.

⁹³ O njemu vidi.: *Tusculum Lexikon...*, München und Zürich, 1982., 388-389.

⁹⁴ O njemu vidi: *Izbor iz stare književnosti kršćanske...*, 1917., 211-212; Alojz Jembrih, *Kajkavski filološki ogledi*, Zabok 2023., 85-103.

velik Sakramentum, nego po posluvanju Duha Božjega: Zadnič od posvetčene hostije veli: već ne kruh, nego Telo Krištuševo.“; „**sv. Prokuluš carigradski**⁹⁵ poveda, da Apostoli po molitvah Duha svetoga dohodek⁹⁶ čakali su, da po njegovem Božanskem dohodku na prvo postavljenoga vu aldovu kruha i vina z vodum znešano, ono isto telo kerv Spasitela našwega vučini.“; isto i „**sv. Ćiril aleksandrijski** govori: Da nam se ne bi grustilo telo i kerv na svetom postavljena Oltaru, dopuščajući Bog našim kerhkočam, nadaje alduvanem krepost življenja, obračajući ona na istinu lastovitoga tela.“; „**sv. Teodoretuš** okolu leta 457.⁹⁷ vučil je, da Kruh i Vino vu svetom Oltarskem Sakramentumu po zazavanju iliti posvetčenju mašnika preobračaju se, i druga bivaju, naimre Telo i Kerv Krištuševa.“; onda će navest latinski „Floruit D. Remigius V. & VI. utpose natus Anno Christi 471. & mortuus A. 567. adeoque mille amplius Anni sante Annum 1574. quo haec Synodus celebrata fuit. „Ov isti **sv. Remigius**⁹⁸ vuči: Telo kotero je na se vzela Reč Boga Otca vu vutrobi divojačkoj na jedinstvo svoje peršone, i Kruh koi se posvetčuje vu Cirkvi jedno telo Krištuševo jesu, kakti tulikajše ono mesto telo Krištuševo je, takov Kruh prehađa na telo Krtištuševo, niti nesu dvoje nego jedno telo.“; **Sv. Ivan Damascenski** vu VIII. Cirkve veku živuči,⁹⁹ napisano je ostavil: kakti naturalskim načinom Kruh po jelišu, i vino, i voda po pilišu na telo i kerv onoga, ki jê i pije obračaju se, ter bivaju drugo telo od onoga, ko je predi bilo: ovak: kruh, koteri se na Oltaru postavlja, i Vino z vodum po Duha Svetoga zazavanju, i došestku zverhu naturalskim načinom na Krištuševo telo i Kerv preobračaju se, vendar ne dvoje, nego jedno bivaju telo.“ I napokon zadnji je „**Sv. Teofilaktuš**, koj beše Arki-Biškup Akridanski (Achrida) vu Bulgarski zemlji okolu leta 1071.¹⁰⁰ valuje: da kruh neizgovorenim načinom na telo Gosponovo obrača se, akoprem se nam vidi, da ostaje kruh. K tomu drugdi govori: Bog zato je obderžal kruha i vina kip, da se nam ne bi gustil piliš i jeliš, natura vendar kruha i vina na jakost tela i kervi je pretemeljil. I drugde to isto tolnači: Da skrovnemi rečmi kruh isti po skrovno-duhovnem posvetčenju, i Duha svetoga došestku preobrača se na telo Gosponovo.“

Nakon svih tih navedenih riječi (rečenica) sv. otaca, kao crkvenih autoriteta, običnom se je vjerniku htjelo (pokušalo) protumačiti Sveto otajstvo u Oltarskom sakramentu, što je pak u vezi s pretvorbom u Euharistiji kod sv. Bogoslužja (u misi). Na taj je način svećenicima bilo olakšano tumačenje običnom kajkavskom puku ono što su kalvini odbacivali, a to je prisutnost tijela i krvi Kristove u Euha-

⁹⁵ O njemu u: *Tusculum-Lexikon...*, 670-671.

⁹⁶ Dolazak.

⁹⁷ Isto, 769.

⁹⁸ Isto, 693.

⁹⁹ O njemu u: *Izbor iz stare književnosti kršćanske...*, 1917., 287-288.

¹⁰⁰ O njemu u: *Tusculum-Lexikon...*, 791.-192.

ristiji, u što vjeruje i danas Crkva rimokatolička. Sve sam citate naveo iz objavljene knjižice Venancija Glavine 1771. godine. Jasno da su sve te rečenice, svjedočanstva crkvenih otaca zanimljive za današnjega teologa. Ovdje sam ih predočio da se netko od živućih današnjih mlađih teologa, jasno – ako razumije kajkavski književni jezik toga doba, s njima pozabavi, odnosno, neka mu pomognu u proučavanju dijakronije mišljenja sv. crkvenih otaca iz vremena antike.

Posjedujem kopiju čitava teksta (63 str.), koji bi danas bilo dobro prevesti na suvremeni hrvatski jezik jer tako bismo ipak imali uvid u ono o čemu je spomenuta sinoda 8. ožujka 1574. raspravljala.

Usput spominjem da sam 2013. želio za znanstveni skup O Tridentskom koncilu u Zagrebu prijaviti upravo referat o toj knjižici pa sam članici Organizacijskoga odbora skupa prof. dr. sc. Zrinki Blažević poslao kopiju cijele knjižice sa zamolbom da mi je za potrebe referata prevede na hrvatski jezik. Dobio sam odgovor 15. listopada 2013.: „Uvidom u Völgyjev tekst sam zaključila da ću tijekom idućih mjesec dana prilično teško stići prevesti svih 40-tak stranica koje ste mi zamolili, s obzirom na opseg organizacijskih poslova.“ Tako sam onda prijavio drugi naslov za znanstveni skup o Antunu Vramcu. No, moram reći da je dr. Blažević krivo atribuirala raspravu o Euharistiji Völgyju: on je samo branio pedeset teza iz opće teologije, teze su također na prvom mjestu u knjižici objavljene a onda slijedi tekst: *Catholica et Christiana Doctrina de vera et reali praesentia Corporis et Sangunis Christi Domini in Sancta Eucharistia, sive Coena Domini, in Synodo Dioecesana Zagrabiensis Ecclesiae 8-va die Martii 1574 publicata*. Treba spomenuti da je 1672. glasoviti pavlin Ivana Belostenec objavio deset Tijelovskih propovijedi: *Sacri Sermones in sacratissimum Festum Corporis Christi*. Iznova su objavljene u izdanju Glasa koncila i Ogranka Matice hrvatske u Ozlju, 20025., za tisak priredio i pogovor napisao Alojz Jembrih. U Ozlju je održan 17. lipnja 2005. znanstveni skup pod naslovom: *Ivan Belostenec i hrvatska kultura njegova doba*, referati s tog skupa objavljeni su u časopisu *Gazophylacium*, X., b.1-2, Zagreb 2005., ur. Alojz Jembrih.

Ivan Kukuljević Sakcinski i Rudolf Horvat o tiskari u Nedelišću

Kad je godine 1883. Kukuljević objavio u zasebnoj knjižici *Zrin grad i njegovi gospodari*¹⁰¹, onda se je osvrnuo i na Jurja IV. Zrinskoga sljedećim riječima: „Juraj IV. Zrinski, boraveći izmjence u Čakovcu i Ozlju, dogradio je g. 1567. grad Legrad na Dravi. Taj grad bijaše još njegov otac počeo graditi na obranu Medjumurja. Ime hrvatsko, koje svomu novomu gradu, na skrajnjoj medji Ugarske nadjenuše Zrinski, sviedoči jasno, da su ono doba disali još čistim hrvatskim duhom. Ovo

¹⁰¹ Na naslovnici je navedeno da je preštampano iz „Narodnih novinah“

dokaza mladi Juraj IV. zrinški najsjajnije, kad oko g. 1570. u Nedelišću kod Čakovca podignu tiskaru za izdavanje hrvatskih knjigah. Kao otac mu Nikola IV. bijaše i Juraj IV. privrženik nove vjere Luterove. Lahko, da mu je i žena Ana, kao českinja, opojena bila husitskim duhom. U Lendavi, gradu njezine majke Margite, bijaše još od prije podignuta protestantska tiskara. Od ovuda pozove Juraj IV. Zrinški tiskara Rudolfa Hofhaltera, koji se nastani u Nedelišću. Zrinški pozva takodjer u Međumurje za propovjednika njenog Mihalja Bučića, u to doba župnika u Stenjevcu kod Zagreba. Taj učenjak imao je ljute svadje sa pokroviteljem svoje stenjevačke [stenjevečke, A. J.] župe, Franjem Táhom susedgradskim, poznatim silnikom i progoniteljem svih slabijih od njega. On poče proganjati i svoga župnika. Bučić podignu g. 1567. proti njemu parnicu radi nasilja učinjena mu u župnom dvoru i radi inih progonah. Parnica tekla je još godine 1570.¹⁰² nu neznamo kako se svršila. Poziv Zrinskoga bijaše Bučiću svakako dobro došao. On primi međumursku župu u Bjelici ([Belici, a. J.], postane naddjakonom vaškim i stane pisati sveto pismo i kršćanski nauk na hrvatskom jeziku. Njegove knjige dade Zrinški tiskati u Nedelišću.¹⁰³ Tim se je tekstom poslužio u svojoj knjizi *Poviest Međimurja* (1944., 63-64) i Rudolf Horvat, jasno u svom modificiranijem obliku opisa. On će najprije odšetati u Bavarsku (Württemberg), a potom u Nedelišće. Horvat piše: „Hrvatska tiskara u Tübingenu (u Virteberžkoj) prestade iza smrti baruna Ivana Ungnada. Tada nije u čitavoj Hrvatskoj bilo ni jedne tiskare, jer je senjska tiskara prestala raditi god. 1508., zagrebačka godine 1527., a riečka god. 1531. Zato Juraj zrinški naumi na svome imanju Nedelišću kod Čakovca urediti vlastitu svoju tiskaru. Poslovođom ove tiskare postade Rudolf Hofhalter iz Stare Lendave (sjeverno od Međimurja). Rudolf bijaše sin bečkog tiskara Rafaela Hoffhaltera, koji se prije zvao Skrzetuski, jer je porieklom bio plemić iz Poljske.¹⁰⁴ U Nedelišću bijaše dakle jedina hrvatske tiskara. U njoj su tiskane neke crkvene i svjetovne knjige. Crkvene je knjige pisao Mihalj Bučić, svećenik međimurski. Bučić bijaše nekada župnik u Stenjevcu kod Zagreba. Pošto nije mogao podnašati nasilja svoga kolatora

¹⁰² Kukuljević tu upućuje na „Elenchus Instrumentorum Capituli Zagrab. u zem. arhivu“.

¹⁰³ Kukuljević, *Zrin grad*, 1883., 79. Taj diskurs Kukuljevićev mnogima je kasnije bio izvor za osobne interpretacije u kojima nisu, kao ni Kukuljević, navodili nikakvih arhivskih dokumentiranih podataka i to se ponavlja sve do danas u povijestima hrvatskih književnosti i hrvatskoj povijesti uopće. No prije su se na Kukuljevića oslanjali Adam Baltazar Krčelić, a onda i ostali koji su Krčelića čitali: Adam Baltazar Krčelić, *Scriptorum ex regno Slavoniae a seculo XIV. Usque ad XVII. inclusive collectio*, Varasdini 1774., 29-31. Jasni i onda Venancije Glavina 1771, pa u mađarski Alexius Horányi u svojem djelu *Nova memoria Hungarorum et provincialium*, svez. I., Pestini 1792., 602-604.

¹⁰⁴ Tu Horvat stavlja bilješku 10, kojom upućuje na: „Kostrenčić: ‘Urkundliche Beiträge’, strana 4“. Moram reći da je Horvat navođenjem te bibliografske jedinice čitatelja prevario. U tom djelu i na toj stranici 4, uopće nema ni spomena o Rafaelu Hoffhalteru kao bečkom tiskaru. Kostrenčić ga uopće ne navodi. Taj se je povjesničar, Rudolf Horvat, malo poigrao svojom proizvoljnošću, koja ga stavlja pod upitnik kao povjesničara.

Franje Taha, poznatoga zulumčara iz Susjedgrada, pođe Bučić u Međimurje, gdje mu Juraj Zrinski dade upravu župe u Belici. No Bučić je bogoslovne nauke učio izvan Hrvatske. Ondje se upoznao s Luterovom vjerom, kojoj je postao odlučnim pobornikom. Pripovijeda se, da je Bučić napisao 3 protestantske knjige.¹⁰⁵ Protiv

¹⁰⁵ Horvat stavlja bilješku u kojoj ispod teksta navodi: „Novi Zakon“, „Katekizam ili Kerštjanski navuk“ i latinsko djelo: „Contra realem praesentiam corpori Christi in Eucharistiae sacramento“. Dakle, autor im je navodno Bučić. Ta se djela do danas nisu sačuvala i pitanje autorstva je neriješeno. Uvjerena sam da autor nije Bučić. Podatak je nespretna pogreška. Naime u Urachu je bio tiskan hrvatski *Novi zavjet* na glagoljici i ćirilici (1562./63.) i posvećen je bio caru Maksimilijanu II. kao i *Katekizam* t.j. karšćanski nauk, i onda je dotični te naslove pripisao Bučiću što nema nikakva uporišta. Mišljenja sam da je spomenuta zmešarija oko atribucije *Novoga zavjeta* i *Katekizma* Bučiću mogla proizaći iz bilješke kod Venancija Glavine (1771.) koja na latinskom jeziku glasi: „(...) Interea namque Hareticorum Magistri corrupiebant diversarum nationum Juventutem, quam dein ad Contraneos suos inficiendos dirigebat; profectò Anno 1557. scriptis à se argentorato, Festo S. Jacobi, Litteris Melanchton commendat Joannem Drugnichium pro praedicando vulgari Lingua, in Illyrico Patria sua, Evangelio, uti pag. 234 Hist. Eccl. Zagrab. meminit D. Kercselich Anno 1550. & 1562. & Tubingae edit Primus Truberus Croaticè sive Slavicè testamentum novum, Maximiliano Bohemiae Regi dedicatum, atque insuper Catechismum, Conjuncta opera Antonii Dalnatae, & Stephani Comitis Istriae, Rmus D. Kercselich, caeteras inter collectiones suas, illustrandis his Regionibus, ac Eruditioni servientes, se possidere ait, Catechismum quoque Croaticum, secundum Lutheri articulos factum, & Dialecto Insulana ac Varasdinensi editum litteris omninò latinis; qui quo Auctore? Quo loco? Sub cujus auspiciis editus fuerat? Quia integrum opus non esset, careretque initio, se dicere non posse asserit. Simili ratione Libellus impressus Michaelis Buchich, quo realem Corporis & Sanguinis Domini in Eucharistia praesentiam impugnat, deperditus, & ex toto suppressus, nec amplius extare videtur.“ Glavina, *nav. dj.*, 1771., 4. Prijevod na hrvatski bi glasio: „ (...) Naime, učitelji krivovjernih kvarili su mladež različitih naroda i zatim su je upućivali da isto tako kvare svoje sunarodnjake. Tako je 1557. godine Melanchton u svojem pismu napisanom u Strasbourgu na blagdan sv. Jakova preporučio Ivana Drugnića da u svojoj domovini Iliriji propovijeda evanđelje na narodnom jeziku, kako na stranici 234. Povijesti stolne crkve zagrebačke spominje gospodin Krčelić. Godine 1550. i 1562. u Tübingenu je Primož Trubar objavio *Novi zavjet* na hrvatskom, odnosno slavenskom jeziku koji je posvećen češkomu kralju Maksimilijanu; objavio je također i katekizam u kojem su zajedno djela Antuna Dalmatina i Stjepana Konzula Istranina. Prečasni gospodin Krčelić tvrdi da među svojim ostalim zbirkama koje služe za upoznavanje ovih krajeva i naobrazbu, posjeduje i hrvatski katekizam napisan prema Luterovim člancima objavljen na međimorskom i varaždinskom narječju i na latinici. Budući da djelo nije cjelovito i nedostaje mu početak, Krčelić tvrdi da ne zna tko mu je autor, gdje je objavljen i pod čijim pokroviteljstvom. Na sličan je način izgubljeno, i čini se da mu se zametnuo trag, tiskano djelo Mihaela Bučića u kojem se protivi stvarnoj prisutnosti Gospodinova tijela i krvi u euharistiji.“ U tom se citatu spominje i Ivan Drugnić, o njemu vidi *Hrvatski biografski leksikon*, knj.3, Zagreb 1993., 620. Uputa u gornjem latinskom citatu na „pag. Hist. Eccl. Zagrab“ odnosi se na djelo Adama Krčelića, *Povijest stolne crkve zagrebačke*, vidi prijevod objavljen 1994., str. 268; preveo Zlatko Šešelj, izd. Institut za suvremenu povijest, Zagreb. U vezi s Melanchtonom i Drugničem, uz ostalo, čitamo:“(…) Za godinu 1557. nisam našao da je zabilježeno ništa osim mnogih ugovora u predmetu desetine i novih nasilja opata (valjda kapetana) Franje Keglevića, i to nedvojbeno zbog ratova koji su gore navedeni, i osim preporuke Filipa Melanchtona iz Strassbourga, na dan Sv. Jakova (25. VII.), za nekog Ilirca Ivana Drugnića u kojoj piše da je Ivan kod njega čedno živio i da se sada vraća u svoju domovinu Ilirik, premda vidi da su je Turci napali, gdje bi se njegov jezik mogao razumjeti, jer Ivan želi služiti Božjoj crkvi.“

njega ustade tadašnji zagrebački biskup Juraj Drašković. Biskup pozove svećenstvo na crkveni sinod (sabor), koji se sastao 8. ožujka 1574. u Zagrebu. Na tome sinodu osudi svećenstvo rad Mihalja Bučića, koji bude izobćen iz crkve katoličke. (...) Od Bučićevih knjiga nije nam se do danas sačuvala ni jedna. Sve su naime bile kasnije uništene od katoličkih svećenika i redovnika. Do nas je uobće doprla samo jedna jedina knjiga, koja se tiskala u Nedelišću. To je t.zv. 'Trojstrančni Pismotvor', hrvatski prievod latinski pisanog 'Tripartituma' od glasovitoga mađarskoga pravnik Stjepana Verböczija. Djelo je preveo Ivan Pergošić, bilježnik i građanin varaždinski. Knjiga je tiskana godine 1574., a posvećena je grofu Jurju Zrinskomu. " Taj svoj diskurs o Jurju IV. Zrinskom i tiskari u Nedelišću, Horvat zaključuje dvjema rečenicama, od kojih se prva uvukla u gotovo sve kasnije pisane povijesti hrvatske književnosti i tiskarstva u Hrvatskoj, što svakako nema nikakva uporišta. Horvat naime piše: „Hrvatska tiskara bijaše godine 1586. premještena iz Nedelišća u Varaždin. Odavle ju je grof Juraj Zrinski već godine 1587. preselio u Eberovo (Monyotokörek) blizu Međimurja.“¹⁰⁶ Kukuljevićevim će stopama poći i Franjo Bučar u svojoj knjizi: *Povijest reformacije i protureformacije u Međimurju i susjednoj Hrvatskoj*, Varaždin 1913., 15-17, kao i u knjizi *Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije*, Zagreb 1910., 14-16. U obje knjige Bučar također govori o premještanju tiskare iz Nedelišća u Varaždin što je netočno.¹⁰⁷ U vezi s tiskarom Rudolfom Hoffhalterom objektivnijih podataka nalazimo u knjizi Nataše Štefanec koja piše: „Rudolf je bio sin poznatog bečkog tiskara Rafaela, poljskog plemića ranije imenom Skrzetusky, koji je možda bio povezan i s Trubarom, opskrbljujući ga glagoljskim slovima.“¹⁰⁸ Rudolf se prvi put pojavio na ovim stranama u Lendavi 1573/74. Lendava je bila sjedište roda Bánffy, a Miklós Bánffy u to je vrijeme obnašao čast zaladskog župana, dakle veoma visoku funkciju. Imanje mu

¹⁰⁶ To je mišljenje također prihvatio i Dragutin Feletar kad je zapisao:“(…) Pod pritiskom protureformacije Juraj Zrinski bio je prisiljen da najprije 1586. godine tiskaru preseli iz Nedelišća u Varaždin, a godinu dana kasnije u mađarsku mjesto Eberovo (Monyorokörek).“ Dragutin Feletar, *Iz povijesti Međimurja*, Ogranak Matice hrvatske, Čakovec 1968., 42. Da to nije tako, vidi: Alojz Jembrih, Ivan Manlius prvi tiskar Varaždina (1586.-1587.). U: *Kaj* god. 19, br. 3, Zagreb 1986., 29-44. Uputno je vidjeti članak Ivana Zvonara koji je pregledno prikazao koji su i kakvi bili *Nesporazumi i činjenice o tiskari u Nedelišću*. Vidi u časopisu *Kaj*, god. 58, br. 3-4, 2025. (u pripremi za tisak, op. ur.). Također valja vidjeti: Karl Semmelweis, *Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bid zu Begin des 19. Jahrhunderts (1582 – 1823)*, Eisenstadt 1972., 7-52. Vidi također: Gedeon Borsa, *Weitere problematische Druckorte des 16. Jahrhunderts in Ungarn*. U: *Gutenberg Jahrbuch*, Mainz 1969., 103-106.

¹⁰⁷ Iznenađuje da to i danas čine neki slovenski autori, pišući da je „Leta 1586 bila tiskarna premešćena v Varaždin, kamor je prišel tiskar Mandelc iz Ljubljane.“ Skalič, *nav. dj.*, 164.

¹⁰⁸ Tu autorica stavlja bilješku, pozivajući se na Franju Bučara i njegov članak iz 1900, str. 207, objavljen pod naslovom: *Širenje reformacije u Hrvatskoj i Slavoniji*, tiskan u *Vjesniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga arkiva*, II., 65-77, 201-214. Moram odmah reći da je iz Ljubljane Matija Klombner pisao Primožu Trubaru 24. veljače 1560. „Ja sam više put iz više pisama shvatio da će hrvatska slova (glagoljska) biti rezana (i lijevana u Beču). No u pismu se uopće ne spominje Rafa-

je graničilo s Jurjevim na sjeveru, a budući da je Jurjeva sestra Uršula bila udana za Miklósa, često su komunicirali. U Lendavi je već i prije postojala jaka protestantska zajednica pod nadzorom Jurja Kulčara (György Kulcsár), a podupirana od braće Ladislava i Miklosa Bánffyja. Kulčar je sam napisao tri do sada poznate knjige na mađarskom jeziku, jednu od njih posvetivši rodu Zrinski, a tu je tiskao baš Hoffhalter u Lendavi.¹⁰⁹ Štefanec veli da je knjiga posvećena „rodu Zrinski“, posvećena je upravo Jurju IV. Zrinskom. U množini i dalje piše Štefanec: „Time s postaje očito da su Zrinski došli u dodir s Hoffhalterom u Lendavi i pozvali ga na svoje imanje u Nedelišće.“¹¹⁰

Hoffhaltera je od članova obitelji Zrinski pozvao samo Juraj IV. Štefanec nastavlja: „U Nedelišću je Hoffhalter, među ostalima, tiskao Verböczyev ‘Tripartitum’. I ovaj je bio posvećen Jurju Zrinskom. Nakon nedelišćanske zgrade Rudolfu se izgubio trag, a pojavio se negdje u Sibiu (Hermanstadt) 1575. Od ostalih knjiga koje je tiskao u Hrvatskoj poznati su samo naslovi, ali ovi nisu sačuvani u potpunosti.“¹¹¹ To bi značilo da su ipak sačuvani, ali ne potpuni. Međutim, naslovi su to

---

el Hoffhalter. Tako da je mogućnost koju Štefanec navodi isključena. Kao što je poznata činjenica, glagoljična je slova dao izraditi Stipan Konzul u Nürnbergu u kolovozu 1560. O tome vidi: Alojz Jembrih, *Stipan Konzul i njegovo djelo*, Zagreb 2023..

¹⁰⁹ Štefanec, *nav. dj.*, 2001., 225. Vidi također: Skalič, *nav. dj.*, 2000., 161-168. Treba reći da je Rudolf Hoffhalter u Lendavi tiskao na mađarskom jeziku tri knjige Jurja Kulčara, od kojih je jedna bila posvećena Jurju IV. Zrinskomu, prijevod joj glasi: *Prepiranje između pokajnika i vraga iz 1574.* (Az ördögnek a penitencia tarto bünössel valo vetekedeseröl) dakle tiskana je negdje početkom spomenute godine, jer je Hoffhalter već u jesen tiskao prijevod *Decretuma* Ivanuša Pergošića u Nedelišću.

¹¹⁰ Svakako ono što je napisao Rudolf Horvat u svojoj knjizi, *Povijest grada Varaždina*, 1993., 111 ne odgovara istini. On, naime, tvrdi da je „Juraj Zrinski oko god. 1570. utemeljio vlastitu tiskaru u Nedelišću“ ne spominjući uopće Rudolfa Hoffhaltera. Netočno je i to da je „Zrinski svoju tiskaru god. 1586. premjestio iz Nedelišća u Varaždin.“ Šteta je što su Horvatov iskaz mnogi prihvatili kao istinit podatak što uopće nije. Doista je čudno da su si u prošlosti takvi povjesničari, pa i Ivan Kukuljević, dopustili proizvoljne tvrdnje koje nemaju nikakva uporišta ni u kojem dokumentu. Da bi Horvatova tvrdnja bila točna, sigurno bi to davno prije njega zapisao pavlin Josip Bedeković u svojoj knjizi *Natale solum...* (1752.). Međutim Bedeković u vezi s trgovištem Nedelišće piše: „da je u istom trgovištu bila ustanovljena tiskarnica, poučava (upućuje, A. J.) knjiga tiskana u istom mjestu 1574. god. (navedeno je zabunom 1547.) poslije Krista, i to *Tripartitutum Regni Hungariae* na hrvatsko-slavonskom jeziku, čiji su primjerci svedeni na krajnje mali broj. Jedini primjerak vidio sam u Međimurju kod velečasnog gospodina Ivana Mihanovića, župnika Sv. Jurja u Lopatincu.“ Citat u hrvatskom prijevodu istog Bedekovića djela, preveo Marko Rašić, Zagreb- Čakovec 2017., 256. Dakle ni spomena o Rudolfu Hoffhalteru niti Jurju Zrinskom. Prešutio ih je Bedeković vjerojatno zbog protestantskih njihovih uvjerenja.

¹¹¹ Štefanec tu dodaje bilješku: „Postoje još dvije knjige koje su, prema Borsi, mogle biti tiskane u Nedelišću: Péter Melius Juhasz. *Herbarium* i pjesma Ferenca Tőkeja o opsadi Szigeta napisana 1556. u Donjoj Lendavi.“ Tu je nešto krivo navedeno. Naime, ako su se opsada, pad Szigeta i pogibija Nikole IV. Zrinskoga dogodili 1566. godine, onda pjesma nije mogla biti napisana 1556.? Vidi: Tőke Ferenc, *Az Istennek röttenetes hagájról*. U: *Historia obsidionis insulae Sziget.*, uputa na Payr Sándor, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története*, Sopron 1924.

pripisani Mihalju Bučiću, od kojih se do danas nije sačuvao niti jedan naslov, a kamoli čitava knjiga s naslovom! Kad je riječ o Rafaelu Hoffhalteru, ocu Rudolfa, Štefanec na temelju podataka koje je donio Josef Benzing u Gylas Pal, zapisala je: „Rafael je bio plemićkoga porijekla. Živio je u Zürichu i u Nizozemskoj, gdje je radio u raznim tiskarama. Rudolf je rođen u Zürichu. Godine 1555./56. došli su obojica u Beč, gdje je Rafael osnovao vlastitu tiskaru najbolje kvalitete. Godine 1562. Rudolf (valjda Rafael) je sa sinom morao napustiti Beč protjeran zbog svojih religioznih uvjerenja. Smjestili su se u Debrecenu, a zatim u Nagyváradu. Godine 1566./67. preselio se u Gyulafehérvár u Transilvaniji gdje mu se gubi trag.“¹¹²

Činjenice koje potiru *osnutak tiskare od Jurja Zrinskoga u Nedelišću*

Ovdje nije suvišno, zbog raznih kontroverznih napisa o tiskari u Nedelišću, spomenuti što je i kako o počecima kajkavske književnosti pisao Branko Drechsler (Vodnik)¹¹³ u *Hrvatskoj čitanki za više razrede srednjih škola, knj. II., Povijest književnosti do kraja XVIII. vijeka u primjerima*, Zagreb 1916. Vrlo je indikativno to što autor želi kajkavsku književnost povezati s knjižnom produkcijom u Urachu, gdje je Stipan Konzul sa suradnicima prevodio, a Ivan Ungnad u svojoj tiskari tiskao hrvatske knjige na glagoljici, ćirilici i latinici, među kojima je po značenju i opsegu najvažniji prijevod *Novoga zavjeta* 1562, 1563.¹¹⁴ Stoga će Drechsler zapisati da je „Juraj Zrinski (1549. – 1603.), sin junaka sigetskoga, pristao otvoreno uz kalvinizam, protjerao je iz Međimurja katoličke svećenike, progonio je franjevce i pavline i tako silom okrenuo čitavo Međimurje na kalvinizam. Ali on se služio i prosvjetnim sredstvima ugledavši se u minuli rad hrvatskih reformatora u Njemačkoj, te je osnovao na svome imanju u Nedelišću kraj Čakovca hrvatsku tiskaru (1572.). S hrvatskom tiskarom u Nedelišću u svezi je književni rad prvih kajkavskih pisaca: Mihajla Bučića i Ivana Pergošića.“¹¹⁵ Takvoj tvrdnji Franjo Fancev je suprotstavio svoje dokaze kojima pokazuje da ipak nema znanstvena uporišta naveden Drechslerov eksplicit o Jurju Zrinskom i njegovoj tiskari.¹¹⁶ Fancev izričito veli: „Juraj Zrinski nije uopće osnovao nikakve štamparije, već je kako vrlo dobro kazuje Pergošić u posveti ‘Dekretuma’ Jurju Zrinskome, štampara Rudolfa

¹¹² Štefanec, *nav. dj.*; Vidi: Josef Benzing, *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet*, Wiesbaden 1963., 455-456; Gyulas Pal, *Die Wiener Buchdrucker Rafael Hoffhalter und sein Sohn in Ungarn*, u: Gutenberg Jahrbuch, Mainz 1930., 198-204.

¹¹³ Tada je bio profesor Kr. Donjogradske gimnazije u Zagrebu. Vidi *Zbornik o Branku Vodniku*, Hrvatski studiji, Zagreb 2001.

¹¹⁴ Više o tome: Alojz Jembrih, *Stipan Konzul i njegovo djelo*, Zagreb 2023.

¹¹⁵ Drechsler, *nav. dj.*, 146.

¹¹⁶ Vidi: Franjo Fancev, *Počeci kajkavske književnosti i štampanje prvih kajkavskih knjiga*. U: *Jugoslavenska knjiva*, god. VI., knj. I., ur. B. Truhelka, Zagreb 1922., 486-489.

Hoffhalter a 'doveo na korist i na odićenje ovéh nevolneh i zavrženih ostankov or-saga.' Rudolf Hoffhalter bio je kao i njegov otac Rafael štampar-putnik, koji je sa svojom pokretnom štamparijom išao tamo, kamo je bio zvan. Otac Rafael bio je najprije štamparom u Beču g. 1555 – 1561. (a radio je i u bečkoj isusovačkoj kolegijskoj štampariji), a od g. 1561. – 1568. nalazi se u Debrecinu, Varadinu i erdeljskom Belgradu (Alba Julia). G. 1568. preuzeo je štampariju sin Rudolf, i nastavio rad svoga oca u Belgradu 1568. i 1569., a 1570. – 1573. u Velikom Varadinu. Da je Rudolf doista štampao slovima i opremom svoga oca Rafaela, pokazuje naslovni list mađarskoga (g. 1565.) i kajkavskoga (g. 1574.) prijevoda Verböczijeva 'Dekretuma', na kojima su okvirni drvorez i tip slova sasvim isti. Rudolf Hoffhalter g. 1573. i 1574. (do juna) i nije bio u Nedelišću, jer je u to doba došavši iz Velikoga Varadina, štampao u Donjoj Lendavi tri mađarska djela lendavskog pastora Đure Kulcsára. Prema tome mogao je da dođe u Nedelišće na poziv Jurja Zrinskoga tek iza mjeseca juna g. 1574. i da štampa Pergošičev prijevod, koji je on učinio 'po opomenenji (nagovoru) nekih dobrih ljudi, koji se svoje domovine poštenju i dobru glasu raduju.'¹¹⁷ Dakle, Fancev je podastro činjenice koje mijenjaju sliku o Drechslerovu napisu o osnutku tiskare u Nedelišću od Jurja Zrinskoga. Fancev je predočio još nešto važnoga, a odnosi se o protjerivanju svećenika i pavlina iz Međimurja, kako je to Drechsler naveo. Naime, on navodi tekst jedne isprave od 14. XII. 1576. kojom Juraj Zrinski lepoplavskim pavlinima daruje dobro Šenkovec kod Čakovca. Tekst iz te isprave glasi: „(...) I zopet te počtovane fratre v tom je slobodne činimo, da toliko mi i kuliko imenovani brat naš mlaji i naši ostanki te počtovane fratre v kloštru na počtenje blažene Hjelene device i mučenice v ladanju i meju mejami grada našega Čakova turna včinena v starih toga kloštra sloboščinah i pravicah po imenovanom pokojnom g(ospo)nom Ocem našim nim dano, hoćemo je zderžati i naše ostanke obderžavati primoravamo i tulikaje suprot našim podložnikom i tulikaje suprot drugim moćjom našom v nihovih pravih pravicah čuvat je i branit je hoćemo.“¹¹⁷ Taj citat govori suprotno od onoga što je tvrdio autor navedene *Čitanke* (1916.). Kad je pak Juraj Zrinski umro (4. svibnja 1603.), upravo su ga pavlini samostana sv. Helene sahranili u crkvenoj grobnici. Važna je još jedna činjenica: da je Juraj Zrinski „protjerao sve katoličke svećenike iz Međimurja“, onda vjerojatno na sinodi 8. ožujka 1574. u Zagrebu ne bi nazočilo 11 svećenika-župnika iz međumurskih župa.¹¹⁸ O Mihalju Bučiću je Drechsler u *Čitanci* zapisao: „Mahajlo Bučić, župnik u Belici u Međimurju, izdao je dvije knjige: *Novi zavjet*, [valjda prijevod Svetoga pisma, A. J.], i *Katekizam*. Prve te kajkavske knjige, štampane u Nedelišću, samo su nam po imenu poznate, jer im se ni jedan primjerak nije

¹¹⁷ Fancev, *nav. dj.* 488.

¹¹⁸ Vidi: Glavina, *nav. dj.*, 24. Ukupno je nazočilo 206 svećenika iz tadašnje Zagrebačke biskupije na toj sinodi.

sačuvao. Nauka Bučićeva, sadržana u tim knjigama, osuđena je svečano u sinodu zagrebačke biskupije god. 1574., i Bučić izopćen iz crkve. “Tu je autor doista otišao na krivi put. Prije svega *Novi zavjet* jest dio Svetoga pisma/Biblije. *Katekizam* je „zbirka“ vjerskih istina koje su trebali znati veliki i mali. I zbog tih knjiga Bučić sigurno, kada bi ih i napisao, ne bi bio osuđen: te knjige nisu pisane kajkavskim jezikom! Drechslerov način pisanja školski je primjer kako se iznosi nešto što ne postoji, a od njega su sigurno, kao i od Kukuljevića, mnogi preuzimali u svoje tekstove. Ukoliko je Ivan Kukuljević konzultirao izdanje Venancija Glavine (1771.), a vjerojatno jest, krivo si je protumačio, odnosno krivo je to zapisao. Glavina, naime, govori o prijevodu *Novog testamenta* (1562./63. koji je posvećen kralju Maksimilijanu II.)¹¹⁹ i oštećenom (latiničnom) primjerku *Katekizma* (također tiskanog u Urachu, posjedovao ga je A. B. Krčelić), a Glavina naveo da je pisan „narječjem međimurskim i varaždinskim“.¹²⁰ Taj diskurs je onda Kukuljević preuzeo s posve netočnom atribucijom Bučiću. I otuda počinje sva *zmešarija* oko tobožnjih Bučićevih knjiga tiskanih u Nedelišću. Prema tome, danas se sa sigurnošću može tvrditi da Mihalj Bučić nije nikada preveo *Novi zavjet* niti napisao *Katekizam*, pa ih nije ni dao tiskati u Nedelišću. S takvim tvrdnjama danas, 2025., u hrvatskoj književnoj historiografiji i povijesti tiskarstva u Hrvatskoj treba prestati i pripaziti u pisanju udžbenika u Hrvatskoj, bilo iz povijesti bilo iz književnosti, na što su posebno pozvani stručni recenzenti takvih udžbenika.

Ipak treba pohvaliti to što je Drechsler u svoju *Čitanku* uvrstio tekst *Posvete* Jurju Zrinskomu iz Pergošićeva *Decretuma* u suvremenoj latinici te iz Vramčeve *Postile* (1586.) tekst o Svetom Jeronimu – *Na god svetoga Hieronima*. Tako je tadašnji srednjoškolar mogao upoznati jezik dotična djela. Takvih primjera nema u današnjim školskim udžbenicima u Hrvatskoj, što baš i nije za pohvalu. Iz 17. stoljeća je Drechsler u *Čitanku* uvrstio Jurja Habledića, Ivana Belostenca, Jurja Ratkaja Velikotaborskoga, uz spominjanje Gabrijela Jurjevića i Matiju Magdalenića. Kao primjer predočio je dio teksta iz Habledićeva djela *Prvi oca našega Adama greh* (1674.).¹²¹ Isto je predočio iz *Zercala Marijanskoga* (1662.) Habledićevu napomenu upućenu čitatelju, odnosno onome koji će prigovarati djelu zbog jezika kojim on piše. Doista mi nije jasno zbog čega se današnji autori školskih udžbeni-

¹¹⁹ Oba izdanja *Novoga testamenta* za pretisak s pogovorom priredio je Alojz Jembrih, izd. Fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, Zagreb 2007. glagoljično i 2008. ćirilično izdanje.

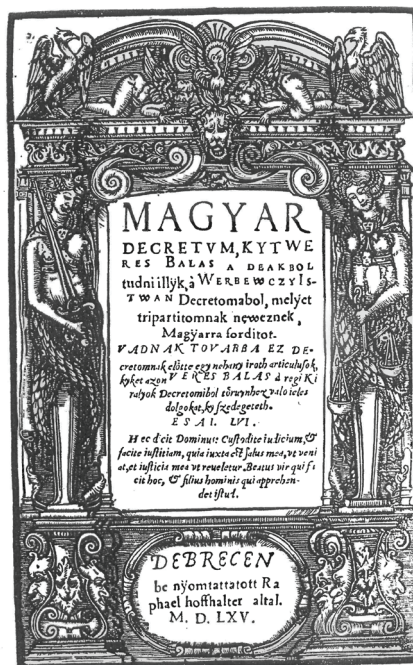
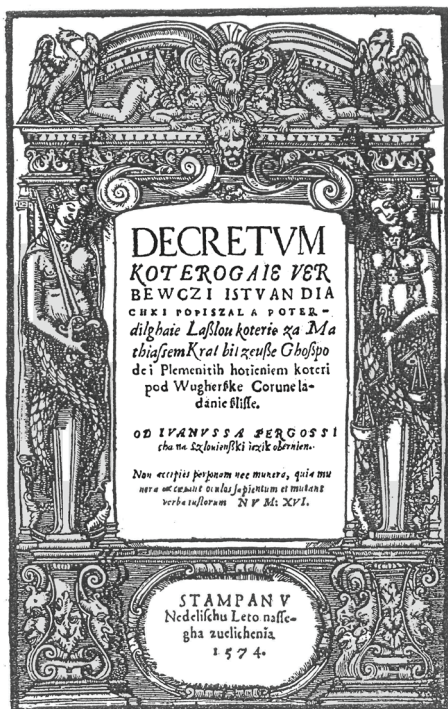
¹²⁰ Glavina, *nav. dj.*, 4. Koliko je poznato, to je mogao biti latinični *Katekizam* iz 1564., onaj iz 1561. je glagoljični ćirilični. No nije na jeziku međimurskom i varaždinskom tj. narječju, kako Glavina navodi „Dialecto Insulana ac Varasdinansi editum litteris omnino latinis“, već na čakavskom s jezičnim obilježjem štokavskim.

¹²¹ Ta je knjiga danas dostupna u latiničnoj transkripciji u: *Stari pisci hrvatski*, knj. XLIV., HAZU, Zagreb 2018. Iz izvornika prepisao akademik Milan Ratković, za tisak priredio i pogovor napisao akademik Josip Bratulić.

ka za srednje škole i gimnazije ustručavaju uvrstiti pokoji tekst iz starije kajkavske književnosti. Ako to čine svjesno ili po nečijoj naredbi u RH, onda je to čin koji šteti povijesti hrvatske književnosti i kulturi. To je za mene čin kojim se želi izbrišati svijest o postojanju kajkavske književnosti i njezina jezika. Po tome smo na sličnim pozicijama kao u bivšoj Jugoslaviji. Treba već jednom početi razmišljati o cjelokupnoj hrvatskoj književnosti, kao i o onoj koja je pisana kajkavskim književnim jezikom od 16. do druge polovice 19. stoljeća.

Hrvatska književnost pisana kajkavskim jezikom od 16. do druge polovice 19. st. također je važan dio hrvatske književnosti i cjelokupne hrvatske kulture. Zbog nedostatka kajkavske književnosti starijih razdoblja u školskim nastavnim programima, suvremena generacija hrvatskih đaka i studenata (pa i učitelja, profesora) udaljena je od vlastite kulturne, književne i jezične kajkavske baštine, koju jedva-jedvice prepoznaje kao svoju (mislim na kajkavsku). To pak znači da ilirski sindrom ima još uvijek svoj odraz u tome što tijekom školovanja ne dobivaju nikakve ili dobivaju nedovoljne informacije o tri i pol stoljetnoj kajkavskoj književnosti. Je li to danas opravdano? Mislim da nije. Ako tako i dalje nastavi, nećemo imati mladih istraživača kajkavske književnojezične baštine koja ima, i trebala bi ubuduće, imati ravnopravni status u povijesti hrvatske književnosti i kulture uopće u Republici Hrvatskoj.

(Rad sa znanstvenoga kolokvija 13. studenoga 2024., u organizaciji Općine Nedelišće, a na poticaj Alojza Jembriha, pod naslovom: „Obilježavanje 450. obljetnice prve tiskane knjige u Međimurju i sjevernoj Hrvatskoj“)

Usporedba hrvatske kajkavske naslovnice s naslovnicom mađarskog izdanja *Decretuma* (grafičke istovjetnosti/sličnosti)

PERGOŠIĆ'S TRANSLATION OF THE "DECRETUM" (1574)

The first Kajkavian printed book

By Alojz Jembrih, Zagreb

SUMMARY

When the issue is about the first Kajkavian printed book, then it is Pergošič's translation on the "Decretum kateroga je Ištvan Werbewczi dijački popisal, od Ivanuša Pergošiča na slovjenski jezik obernjen", as it was explicitly pointed out in the title. That means that the *Decretum* in Latin had been written by Stjepan Verbeci (István Werböwcz), born in Verbovec, originally from Slovakia, and born in the far western part of today's Ukraine, in the Transcarpathian region. However, as the Latin "Decretum" was printed in Vienna in 1517, the same edition in Hungarian was printed in Debrecin by Blaž Vereš (Balázs Veres). Vereš's edition was in fact used by Ivanuš Pergošič, or as he signed himself, „Joannes Pergossich notarius civitas Warasdiensis“. He omitted some passages from Vereš's Hungarian translation.

Pergošič's translation of the "Decretum" – Nedelišće 1574 was printed by the traveling printer Rudolf Hoffhalter, summoned from Donja Lendava by Juraj Zrinski. The "Decretum" was intended to regulate the legal relations between the rulers and nobility. Thus, Juraj Zrinsky was very much interested to have such a code in the vernacular understandable to his „collaborators“; the nobility, with whom in some parts the lower classes on his estates could get acquainted. There is no detail information on Ivanuš Pergošič, the author of the *Decretum*'s Kajkavian translation. Today it is known that he originates from the Čazma surroundings, from Mikulinci (today the locality of Mikulanica), as pointed out in the research work of Valentin Putanec (1979). Since Pergošič was educated as to law and had been a notary of the town of Varaždin, also holding the notary service of the Varaždin county, he must have studied at one of the European universities. Based on data from the *Matrikula in Krakow*, it is evidenced that in 1567 Pergošič was in fact enrolled at that university.

According to the "Decretum" contents notes, it consists of three main parts: the **first part** is on nobility, acquiring nobility rights, nobility rights, privileges, on ecclesiastical goods, royal endowments, nobility estates inheritance, bordering and fencing of nobility estates, on matrimonial property law, dowry finery, on the rights of women, on the rights of sons, on how a maiden ("diekla") can be declared as a heiress with all the rights of a son (i.e. a male descendant), on tutorship (guardianship), and on the prices of movable and immovable property, on the prices of "gibuče and negibuče marhe" (movable and immovable livestock). The **second part** is about: the laws inside the Croatian-Hungarian state, on statutes, customs, privileges, seals, their value and counterfeiting, on court proceedings. The **third part** contains special rights that should have been applied in Croatia. Slavonia, Dalmatia, and Transylvania, namely: on "homagium", penalties for murder, criminals, on the customs of Transylvanian Sekule and the legal regulation of free royal cities. At the end there is a text on the oath of the Jews. Therefore, the first printed Kajkavian book the "Decretum (Tripartitum)" represents a legal code that was in force in Croatia until the middle of the 19th century. From the linguistic point of view the "Decretum" is still a focus of interest to linguists, especially since its language is mixed (inconsistent). It was written using three language layers: I. Kajkavian ("the more kajkavian one"), II. Štokavian Ikavian/Čakavian and III. Kajkavian ("the less kajkavian one"). Therefore, the three language editions suggest that perhaps Pergošič had not prepared the texts for printing by himself, but that there may have been some other collaborators. It is assumed that Pergošič (and perhaps Juraj Zrinski as well) wanted to prepare two editions, one Kajkavian, and one Štokavian-Čakavian. This would be logical if we take into account that Juraj Zrinski's estates spread from Međimurje to Vinodol. However, the printer may have had difficulties and had been forced to speed up the printing job, and the "Decretum" is the way it is today, the six known copies: four in Budapest, two are incomplete, a damaged one in Prague, and one in the National and University Library in Zagreb.

Key words: Ivan Pergošič; printing industry; Juraj Zrinski, Rudolf Hoffhalter; Kajkavian language; law